

IVAN PFAFF

Mrštíkův kulturní program a pokus o vytvoření jeho tribuny na Moravě

První desetiletí 20. století je v politickém i kulturním životě české společnosti obdobím krise. Mladočeská strana, která ještě počátkem devadesátých let podporou radikalismu vzbuzovala jisté naděje pro rozvoj národně osvobozenického boje, upadá stále výrazněji do zajetí neplodného obstrukčního a jazykového boje a proměňuje se v politickou organizaci kapitalistických zájmů české buržoasie, vstupující právě do vrcholu svého monopolního období a zápasící s německým kapitalismem o ovládnutí balkánských a podunajských trhů. Dělnické hnutí zatěžuje opět šíření revisionistických a oportunistických tendencí, jejichž postup nezastavil ani náraz první ruské revoluce 1905. Politické krizi české buržoasní společnosti odpovídá i krise kulturní a umělecká: úsilí efektních symbolistních a artistních směrů, halasně proklamovaných koncem století jako jediná záchrana před „nebezpečím“ realismu a poplatných neorganickému přenášení cizích vzorů do domácí tradice, ústí do bezvýchodné situace úpadkovým formalismem, jenž plní funkci uměleckého výrazu buržoasního světového názoru. Zdravá, ale tápající a desorientovaná mladá generace hledá východisko jen s obtížemi, protože její vzestupné cestě chybí pevný, ucelený program ideový a sociální, jímž by jí vytyčila směr soudobá kritika, zatížená však namnoze rovněž úpadkovou orientací. A tehdy objevuje se u nás znovu důraz na poslání literatury ve společnosti, na společenskou funkci umění, na jeho sepětí s životem veřejným a vztah kultury a politiky, umění a společnosti, který znepokojoval v historii moderní české kultury tolik proudů a generací, vystupuje jako úkol, jehož řešení má nejen ozřejmit vyspělost mladé generace, ale určit jí i správnou orientaci. Literární revoluci proti dekadentnímu formalismu dostává se několika

programatických opor v letech, kdy do popředí literatury vysunuje se stále výrazněji St. K. Neumann, kdy začínají tvořit bratři Čapkové a „modrý anarchist“ Šrámek obrozuje znetvořené lidské srdce očistnou oslavou smyslů. Za mnohознаčným profilem české literatury předválečné odkrývá zkoumavý pohled programy další a další a je zvlášť významné, že k jednomu z široce založených pokusů v tom směru dochází v těch letech na nedoceněné Moravě.

Jeho inspirátorem a organisátorem je básník, který už v letech devadesátých osvědčil živý smysl pro vztah literatury ke společnosti — Vilém Mrštík. Ten si přinášel pro podchycení a zakotvení obrodného úsilí mladé generace mnoho předpokladů z minulosti: svou literární tvorbu podpíral novinářskou a kritickou polemikou, jako významný představitel velkého kulturního přerodu české společnosti v devadesátých letech dovedl propracovat kritický realismus v promyšlený směr kulturní a s odvahou vskutku tvůrčí promítnout jeho důsledky především do společenského života. Uprchlík z městské kultury do důvěrného soužití s včelím národem uprostřed diváckých lesů, blíženec Mahenův a Neumannův v útěku do přírody, pokouší se několik let před smrtí naposled hrdinsky překonat chorobně zjitřenou sensitivitu své komplexibilní osobnosti, soustředit družinu moravských umělců, kritiků a novinářů a vybudovat s nimi bojovný a podnětný orgán veřejné kritiky, v němž se sám ještě jednou promění v literárního revolucionáře a soudce maloměstské společnosti.

Rok po výbuchu první ruské revoluce, která vnesla nový vzduch i do české kultury a zostříla v jistém smyslu diferenciaci i v jejím životě, v okamžiku, kdy úspěšný zápas dělnické třídy o všeobecné volební právo stupňuje krizi buržoasní společnosti, uzrává v Mrštíkovi na jaře 1906 plán nové, průbojné kulturní revue, která by se stala organizačním, ideovým i publikačním ohniskem mladé generace a pomáhala jí ujasňovat její úkoly. Vedle zásadních potřeb společenské a kulturní situace, z nichž na přední místo stavěl Mrštík opozici proti přecenění cizích vzorů a návrat k znovu objevované kráse kulturní tradice domácí, působil na vznik Mrštíkovy projektu i živelný odpor moravských umělců proti pražskému kulturnímu centralismu. Tomu měla v novém listě vyrůst protiváha — orgán nikoli moravského separatismu, jak se moravská nechuť proti pražskému centralismu často vysvětlovala, ale *regionalismu* jako kulturního programu a sociálního hnutí.¹ Proto v obraze soudobé české kultury má Mrštíkův projekt i zásadní význam methodický jako pokus o průkopné pojetí kulturní práce s hlediska regionálního a ukázka, jak podnětně může regionální program zasáhnout i do kritického přehodnocení kulturní problematiky celonárodní.

¹ V. Mrštík L. Quisovi, Diváky 11. IX. 1907, sign. 29 M 60, Literární archiv Národního muzea v Praze (dále jen LANM). Srv. i V. Mrštík, Separatismus Moravy, Moravskoslezská revue r. V (1908—09), č. 7, 270.

Genese Mrštíkovy plánu je dost složitá. Na jaře 1906, patrně v květnu,² přednesl Mrštík na brněnských schůzkách s moravskými umělci, z nichž nejbližší mu byli Karel Elgart Sokol a Josef Holý,³ návrh na vydávání samostatné moravské revue, podporovaný důrazně ředitelem Vesny Františkem Marešem. Nový list měl vycházet v Brně od 1. listopadu 1906 za hlavní redakce Mrštíkovy, který se na svou práci v chystaném časopise velmi těšil⁴ a připravoval se uskutečnit v něm „všechno, čím se kdy obíral, o čem kdy uvažoval.“⁵ Proto mu podkládal výrazné společenské poslání orgánu, který by zasahoval všestranně do otázek veřejného života, a chtěl z něho vytvořit nezávislou revui nového typu, která by svobodou polemickou a názorovou mohla přispět k ozdravení českého veřejného života. List, rozdělený na část beletristickou a feuilletonistickou, měl být vydáván literárním odborem brněnského Klubu přátel umění za ediční spoluúčasti nakladatelství Píšova, jež mělo vést hospodářskou a administrativní agendu.⁶ Ale právě nedostatečná finanční základna, na kterou Mrštík svým lehkomyšlnějším druhům marně poukazoval, a hospodářská závislost na obchodním vydavatelském podniku zmařily realizaci plánu hned v první fázi. Fr. Mareš utvrdil Mrštíka počátkem července 1906 v přesvědčení o nebezpečí, jaké přinášela úprava, jež polovinu nákladu svěřovala péči a prostředkům soukromého nakladatele. Vskutku také Píša mimoděk prozradil, že převzetím nákladu nového časopisu chtěl jen řešit vlastní kritickou hospodářskou situaci a proměnit jej soustředěním kritické, recensní části listu na produkci svého nakladatelství v reklamní orgán vlastního podniku.⁷ Po takovém zjištění ustoupila celá mrštíkovská skupina od dohody už uzavřené, uznávajíc, že již finanční nezajištění nedovoluje vydupat ze země v několika měsících revui vysokých nároků a že její vybudování vyžaduje dlouhodobých příprav. V tom smyslu Mrštíkově spolupracovníci, rozmnožení o Viktora Dyka, Miloslava Hýska a K. Z. Klímu, vídeňského parlamentního zpravodaje Národních listů a pak Lidových novin, přijali odklad celého roku, zejména chybělo-li v rozpočtu 40–60 tisíc K.⁸

Ovšem během tohoto ročního odkladu se ukázalo, že potíže v získání provoz-

² V. Mrštík L. Quisovi, Diváky 2. VI. 1906, 29 M 60, LANM. Na základě Mrštíkovy korespondence s Quisem třeba revidovat nepřesné tvrzení B. Mrštíkové, že plán vznikl až na podzim 1906 (Vzpomínky, Praha 1941, 164).

³ Josef Holý (1874–1928), moravský realista, původem z Jičína, lyrik, školený na lidovém umění, dosahuje vrcholu své tvorby v knihách reflexe a společenské kritiky s hutnými sociálními baladami Elegie (1903), Mračna (1908), Černé moře (1912) a Skalné plémě (1919) a v impresionistické milostné poesii Panenčiny knížky a Adamovské lesy (1905).

⁴ B. Mrštíková, Vzpomínky, I. c. 164.

⁵ V. Mrštík L. Quisovi, Diváky 2. VI. 1906, 29 M 60, LANM.

⁶ Ibid.

⁷ V. Mrštík L. Quisovi, Diváky 9. VII. 1906, 29 M 60, LANM.

⁸ V. Mrštík L. Quisovi, Diváky 25. IV. 1907, 29 M 60, LANM.

ního kapitálu tak vysokého jsou v moravských poměrech v podstatě nepřekonatelné. Řediteli Marešovi se nepodařilo získat žádného z českých finančníků pro hospodářské ručení listu, jak doufal — přirozeně, representanti silného kapitálu nemohli mít zájem na podpoře nezávislého listu, orientovaného v úsilí o nápravu veřejného života právě proti jejich třídním zájmům.⁹ A tak Mrštíkova družina, chtěla-li dosáhnout realizace aspoň jádra původního programu, musela se r. 1907 spokojit řešením kompromisním, ustoupit od plánu listu zcela nového a nalézt v moravské publicistice list už zavedený, který by umožňoval rozšíření časopisu i doplnění redakce členy družiny tak, aby na jeho stránkách bylo možno rozvinout program skupiny.¹⁰ Tehdy si ovšem ještě Mrštík nedokázal uvědomit, že závislost hospodářskou nahrazuje závislostí jinou a nebezpečnější, že v redakci, o kterou se bude muset dělit s vydavatelem, jenž nemusí mít pro jeho program vždy pochopení, nezíská posice tak silné, aby mu dovolovaly jeho prosazení. Vskutku Otakar Skýpala a jeho ostravská „*Moravsko slezská revue*“, vycházející už tři roky, takové záruky neskýtali, nicméně byl to v prvních letech 20. století jediný časopis na Moravě, jehož povaha vůbec připouštěla naděje, že se podaří přizpůsobit jej programu skupiny. Ostatně Mrštík už na podzim 1906 po ztroskotání prvního stadia svého plánu uvažoval o nouzovém řešení situace bez založení listu samostatného jen reorganisací *Moravsko slezské revue*, nechtěl však s takovým námětem přijít k jejímu vydavateli sám první.¹¹ V létě 1907 obrátil se však sám Skýpala,¹² jenž dobře cítil, co všechno chybí jeho listu k úrovni moderní revue, sám mu však nedovedl dát potřebnou osobitou, jednotnou linii, program ideový ani literární, na Klub přátel umění s nabídkou, aby se s ním Klub spojil jako s majitelem a vydavatelem a převzal přebudování a řízení *Moravsko slezské revue*. Skýpala se dohodl s Klubem na rozdělení listu ve dvě samostatně redigované části, literární a kritickou, a politickou a hospodářskou, na jeho rozšíření formátovém i archovém a k pozvednutí úrovně své vlastní části připustil dokonce i vliv literární redakce na výběr materiálu pro část všeobecnou.¹³ Za těchto podmínek přijali bratři Mrštíkové od října 1907 literární redakci *Moravsko*

⁹ V. Mrštík L. Quisovi, *Diváky* 9. VII. 1906; *ibid.*

¹⁰ V. Mrštík K. Z. Klímovi, *Diváky* 14. IX. 1907, Archiv K. Z. Klímy, majetek Dr Jiřího Klímy v Praze.

¹¹ V. Mrštík K. Z. Klímovi, *Diváky* 23. IX. 1907, *ibid.*

¹² *Otakar Skýpala* (1877–1940), slezský učitel a redaktor, stoupenec a pak poslanec lidové strany pokrokové na Moravě, v l. 1920–1929 šéfredaktor *Českého slova*.

¹³ V. Mrštík L. Quisovi, *Diváky* 11. IX. 1907, 29 M 60, LANM a K. Z. Klímovi, *Diváky* 23. IX. 1907, Archiv K. Z. Klímy, majetek Dr Jiřího Klímy v Praze. Neměl jsem bohužel možnost doplnit mrštíkovskou korespondenci z LANM a z pozůstalosti Klímovy důležitým materiálem z majetku rodiny Mrštíkovy pro krátkou dobu, vyhrazenou heuristickému výzkumu, a nemohl jsem proto také jejími údaji konfrontovat podání B. Mrštíkové, *Vzpomínky*, l. c. 233–241. Ale

slezské revue, když dohody samé bylo docíleno v první polovině září; je samozřejmé, že rozhodný podíl v koncepci i programu revue přejal z obou bratří bojovnější Vilém. Redakční provolání Skýpalovo v prvním čísle nového, čtvrtého ročníku ukazuje dostatečně, jaký význam jejich vstupu do redakce přisuzoval.¹⁴

Přesto, že Mrštík chápal svůj časopis jako orgán kulturního regionalismu, odmítal redukovat původ příspěvků jen na autory a látky moravské a chtěl zejména pro část theoretickou a kritickou získat články literární, výtvarnické i musikologické také z Čech; do jaké míry se mu to podařilo, ukazuje nejen uchycení bratří Čapků jako stálých výtvarných referentů, ale zejména jeho spolupráce s Ladislavem Quisem, který se zvláště v prvním ročníku stává kritickým mluvčím celé skupiny. Úsilí o nedílné začlenění regionálního programu do širších vývojových souvislostí kultury celonárodní svědčí o šíři Mrštíkovy rozhledu stejně jako snaha o původní, samostatný přístup ke kritické práci. Její těžiště viděl v propracování theoretických základů kritiky a estetiky studijními příspěvky, nikoli v pouhém recensování nové produkce, jímž se často vyčerpávalo soudobé pojetí kritiky u nás. Proto odmítal metodu „běžných referátů“ a kritiku nových knih chtěl omezit jen na typické zjevy mimořádné důležitosti, referáty o tvorbě stálých spolupracovníků revue nepřipouštěl pak vůbec.¹⁵ Takové stanovisko mělo přispět k likvidaci rozšířené kritiky ochotnické a diletantské, která se v nepochopení spoluzodpovědnosti kritiky za vytváření a vedení národní kultury soustřeďovala především na produkci záporného významu. Zkoumat literaturu „jen k vůli negaci,“ v tom viděl Mrštík postup velmi laciný, za důležitější však považoval ocenění dobré, ale zapadlé tvorby starší a protože tu myslel v duchu regionalismu nejenom na Holečka a Preissovou, ale i na Nerudu, připravoval si už tehdy cestu k revisi českého písemnictví a k návratu ke kulturnímu dědictví.

Hned od počátku snažil se Mrštík opřít Moravskoslezskou revui o široký okruh spolupracovníků, které hledal mezi předními osobnostmi moderní české literatury ze starší i mladší generace, u Sv. Čecha i Dyka, Machara i Šrámka, Holečka i Neumanna, Quise i Mahena, Herbena i Theera, jimž všem nabízí revui

už Mrštíkovy korespondence s Mahenem, Šrámkem, Quisem, Klímou a jinými spolupracovníky ukazuje jednoznačně na nespolehlivost jejích údajů o tom, že Mrštík se převzetí redakce bránil a že teprve po dlouhém jednání a na intervenci Marešovu k němu svolil, ačkoli listy, jež rozesílá v září 1907 na všechny strany, svědčí o nadšených nadějích, s jakými se do nové práce vrhl.

¹⁴ „Abychom při práci redakční získali co největší spoluúčast všech literárních sil, jednáno s literárním odborem „Klubu přátel umění v Brně“, jemuž svěřena část literární a umělecká a jehož jménem redakci této části povedou spisovatelé Alois a Vilém Mrštík. Jich jméno zajisté je nejlepší zárukou, že soustředí nejpřednější síly literární, jakož i že výběr bude umělecký i cenný“. Moravskoslezská revue r. IV, č. 1, obálka.

¹⁵ V. Mrštík L. Quisovi, Diváky 30. IX. 1907 (29 M 60, LANM) a K. Z. Klímovi, Diváky 23. IX. 1907 (Arch. K. Z. Klímy, majetek Dr J. Klímy).

jako svobodný orgán jejich vlastních názorů a snah a mnohé z nich vybízí k založení jejich samostatné rubriky v listě. Výběrem tak náročným nechtěl Mrštík jen soustředit na jeho stránkách plejadu nejzvučnějších jmen moderní české kultury, ale především s pohotovou redakční erudicí a pochopením pro potřeby moderní revue zachytit široké rozpětí a mnohotvárnou různorodost moderního kritického a uměleckého úsilí; a je zvlášť důležité, že jeho pronikavý kritický postřeh osvědčil přitom i citlivý smysl pro předjímavé hodnocení osobností teprve nastupujících, jak ukazuje zejména výtvarný referát, jež svěruje mladičkým bratřím Čapkům, kteří tu procházejí svým kritickým křtem a po prvé si soustavněji a souvisleji mohou ověřovat platnost svého svěžího výtvarného vidění. Ještě významnější je přínos Moravskoslezské revue pro tvůrčí vývoj S. K. Neumanna, jemuž dává Mrštík příležitost po jeho odchodu ze Svozilova Moravského kraje. Působení v novém časopise zastihlo Neumanna v důležitém období jeho básnického růstu mezi Českými zpěvy a Knihou lesů, vod a strání a „apoštol nového žití“ otiskuje hned v prvním mrštíkovském ročníku ukázky z obou sbírek — z Knihy lesů, vod a strání dokonce už sedm let před vydáním knižním, takže hotová forma prvních náčrtů podává významné svědectví o utváření koncepce této sbírky. Výběr ukázek z Českých zpěvů svědčí opět o jednotě cílů básnickových s programem redaktorovým, když na jeho otázku po smyslu společenské krise odpovídá antimilitaristickým a protikapitalistickým revolučním signálem „Rozpusťte armády, přelomte pušky, bodáků užíjte na poli!“ Že pak umožnil Neumannovi vyslovení jeho theoretického programu v Moravskoslezské revui, zůstane jednou z největších zásluh Mrštíkových jako redaktora listu. Theoretické závěry, které Neumann domýšlí na stránkách Moravskoslezské revue, pomohly mu pracovat a ujasnit myšlenková východiska a kritická voďítka, s nimiž vstupoval na důležitém přelomu svého vývoje do období Knihy lesů, vod a strání a s tohoto hlediska má jeho spolupráce s Mrštíkovým listem význam i pro jeho vlastní básnické dílo.

V prvním čísle Moravskoslezské revue, redigovaném Mrštíkem, objevují se však vedle poesie Neumannovy a výmluvné revoluční výzvy Mahenovy v básni Zima 1908

*Ku předu, armádo světů —
stále jen vpřed a vpřed!
Z nás nikdo se nepřestal bít,
i kdo vzdych' naposled!*

také úvodní programové verše Svatopluka Čecha, nadepsané „Z Jitřních písní (verše při konečném upravení cyklu pro tisk vynechané).“ Básník, jehož poesie bojovného vzdoru národního a sociálního byla mrštíkovské skupině zvlášť blízká a který před dvěma roky jásavě přivítal první ruskou revoluci jako poselství

svobody i pro svůj vlastní lid, dokládá v nich rok před smrtí svou demokratickou závěš politickou i uměleckou a proto má jeho vystoupení v Moravskoslezské revui význam i pro vyvrcholení jeho vlastního myšlenkového vývoje. Je to těžká obžaloba zrady buržoasie na osvobozeneckém boji lidu a protest proti její snaze zamezit pokrokovým silám cestu k sociální obrodě a k překonání zbahnělé pasivity, do níž zatlačila celý národ degenerace kapitalistické společnosti. Umístění právě této básně jako bojové korouhve do čela nově orientované Moravskoslezské revue je příznačné a má pro povahu i zaměření jejího programu nesmírný dosah: pohrdavý odsudek měšťácké rozvahy a vášnivá touha po životě, který by nalil „nám do zvadlých žil spíš trochu krve svěží“, symbolisují mrštíkuvský obrodný program sociálního a kulturního aktivismu, vedeného společným odporem k současné organizaci společenských vztahů. Sv. Čech cíle revue pochopil a poslal proto Mrštíkovi verše, které „nápadně padnou nám“¹⁶ a které přes nepřesvědčivý taktický podtitul, popírající jejich čerstvý původ, pro vystoupení revue zvlášť napsal.

Čechova báseň i trojhvězdi Neumann — Mahen — Šrámek, kteří i dalším ročníkům vtiskují výrazný charakter a jsou oporou průbojné umělecké orientace listu, vyznačují Mrštíkuv program s obou hlavních pólů, v nichž zakotvil revisi života společenského i kulturního — návrat ke kulturnímu dědictví a propagaci protiabstraktního moderního umění. Mrštík se ujímal řízení revue s předem promyšleným, soustavným programem, jehož kritické požadavky zasahují do všech složek společenské a kulturní krise u nás v letech před první světovou válkou. Jeho posláním bylo „přetvořiti styl veřejného života na Moravě a snad i v Čechách nadobro“ a prorazit „jinými názory o životě národa a jeho potřebách“,¹⁷ tedy program skutečně *kulturní revoluce*, podmiňované souvislostí s pokrokovým vývojem sociálním. Tento program se rozčleňuje ve dva paralelní, vzájemně souvislé proudy cílů a požadavků, problematiku společenskou, v níž přináší mnoho překvapivých pokrokových podnětů pro reorganizaci politického života, a problematiku ryze kulturní a literární, v níž razí nové pojetí kritiky a estetiky i revisi dosavadního vývoje a současných úkolů umění.¹⁸

Mrštík, který chápal politiku jako historii přítomnosti,¹⁹ zhnusen demagogií a špínou nechutného volebního a žurnalistického boje politických stran i podvodným zneužíváním pokrokových ideálů k získání voličských hlasů, chtěl by

¹⁶ V. Mrštík L. Quisovi, Diváky 30. IX. 1907, 29 M 60, LANM.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Nejsoustavněji a nejuceleněji formuloval Mrštík svůj program v neznámém dosud dopise K. Z. Klímovi z 23. IX. 1907 (Arch. K. Z. Klímy, maj. Dr. J. Klímy), který mu vyrostl v hotovou studii a který bude v plném znění otištěn na jiném místě; vedle toho roztroušeně hl. v některých listech Quisovi.

¹⁹ Umění a politika, Lumír 1901, Moje sny I, Praha 1902, 297.

řešit politickou krizi české společnosti nejen oprostěním politické práce od buržoasních method, ale především revisí politických programů. Chybí mu vědomí skutečného poslání politického života u všech stran a dožaduje se proto přehodnocení základů a ujasnění pojmů řešením vztahu politiky k ostatním proudům a oblastem společenského života. Proto žádá své spolupracovníky (na prvním místě K. Z. Klímu), aby studiem otázky „umění a politika“ vytvořili předpoklady pro pojetí politiky jako jen jednoho, třeba důležitého fenomenu společenských vztahů, jejichž celek teprve politiku podmiňuje a určuje její funkci a postavení. Takové pojetí mělo připravit likvidaci samoučelného, výsostného chápání politiky jako privilegovaného prvku nadřazeného všem společenským silám ostatním a připustit do její struktury zásah kulturních vztahů tak, aby „politické programy stavěly se na zcela jiné základy než doposud, aby do činné politiky přibraly také to, oč málo dosud dbala.“²⁰ Cíl reformy politických programů a method a revisi přístupu k politické práci vidí Mrštík v zkulturnění a *zkultivování politiky*, v její intelektualisaci, prostředek k tomu v *reformě politického a denního tisku*, jehož úroveň morální a ideologickou považuje za vedoucí sílu, kterou buržoasie udržuje a prohlubuje morální rozklad české společnosti. Mrštík chce ujasnit sobě i své čtenářské obci, „v čem nevyhovují už dnes naše denní journaly a jak by se měly změnit, chtějí-li dostáti povinnostem dnešní doby“, a prokázat, že specificky českého charakteru nabudou naše listy, budou-li „odpovídat všem intelektuálním a hospodářským zájmům národa a hlavně těm, kterým dosud buď málo nebo vůbec neodpovídaly“. Představa, že nezdravou prepolitisanost veřejného života a nebezpečí zevšednění, profanace politiky v očích širokých vrstev bude možno odstranit právě rozvržením pozornosti mezi všechny tvořivé a vzestupné složky společenského života, z nichž kultura náleží postavení vedoucí, vede Mrštíka ke konkrétnímu návrhu na přebudování struktury denního tisku.

Jeho vzor hledá Mrštík v tradici nejvyspělejších listů světových, vedle italských novin *Corriere de la Sera* hlavně ve francouzském deníku *Figaro* a v orientaci, jakou mu určil Villemessant,²¹ jehož přínos Mrštík vysoce oceňuje: „Věci, které se u nás krčí v petitoých lokálkách a podřadných rubrikách, byly jím povýšeny na úvodní místo a od těch dob své místo svou důležitostí vždycky uhájily. Hlavními přispivateli této části listu jsou literáti, essayisté, kritikové a oni — kulturní tvůrci — určují tak i linii listu, ve kterém vykonávají vliv i

²⁰ V. Mrštík K. Z. Klímovi, Diváky 23. IX. 1907, Arch. K. Z. Klímy, maj. Dr J. Klímy.

²¹ *Jean Hippolyte Cartier de Villemessant* (1812–1879), francouzský buržoasně demokratický novinář a publicista, 1844–48 redaktor feuilletonu časopisu *La Presse*, za Druhého císařství žurnalistický mluvčí opozice proti Napoleonu III., zakladatel, organisátor a v l. 1854–1875 šéfredaktor listu *Figaro*.

v oněch částech, kde nezasahují přímo.“ Tímto téměř revolučním požadavkem, na tehdejší poměry v literatuře opravdu odvážným, sleduje Mrštík nejen vyproštění kultury z podřadného postavení odstrkovaného prvku, zatěžujícího volný rozlet zápasu o politickou moc a trpěného v tisku z nouze, jen pokud jej lze využít jako agitačního materiálu stranického boje.²² Jde mu už přímo o povýšení kultury na ukazatele *kulturního* (nikoli stranického) *chápání tisku* a o ofensivu kultury a kulturních duchů k získání vedoucích posic v politických listech, s nichž by mohli bojovat za ozdravení veřejného života. Už zde proniká Mrštíkova snaha o odstranění veřejného života, přesvědčení o stranickém systému jako hlavním škůdci české společnosti, které učinil i jádrem svého sociálně kritického programu, jak jej známe z jeho článků v letech následujících. V tom duchu si už Mrštík od svých spolupracovníků vyžaduje články a studie o potřebě obrody českého tisku,²³ jejichž pomocí chce vést ve svém časopise celou soustavnou kampaň, a upozorňuje je i na personální prostředky k uskutečnění plánu, odpozorované opět z Francie — na systém široké sítě dobře honorovaných externích spolupracovníků, pověřených i průbojným vedením rubrik a představujících těžiště redakční práce.

Kulturně literární část Mrštíkova programu vyjadřuje jeho opětovné heslo, že jako bez individuality není umělce, tak bez „individuality národní, specificky své“ není ani literatury, tedy šaldovská *otázka národnosti v umění*, „nejosudnější otázka naše,“ na jejímž základě „bude se muset dojít i k revisi celé literatury“.²⁴ Na příkladu ruské realistické literatury, jejíž vývojové zákony promítá prostřednictvím Bělinského a revolučně demokratické estetiky do ideových základů svého kritického programu, uznává Mrštík jen takové umění, které je projevem a ztvárněním národního charakteru, národní osobitosti a tím znamená teprve specifický, individuální přínos národní kultury vzdělanosti všelidské. „Různorodé prvky byly a jsou, ale ty srostly dobou v jistý národní charakter... A charakter tento roz-

²² Tohoto utilitaristicky protektorského poměru politiky ke kultuře dotkl se Mrštík ve svém prvním článku v Moravskoslezské revui, psaném tři týdny po listu K. Z. Klímovi: „Vím také, že kulturní otázku v programu mají všechny strany, ale má asi pro ně zrovna takovou cenu, jako pro Rakousko konstituce. Je na papíře a nic víc. — Pouhým a dost nepohodlným přívěskem a ne *základem* nebo aspoň prostředkem k dosažení cílů nejvyšších“ (Komentář, Moravskoslezská revue r. IV (1907–08), č. 1, 39).

²³ V. Mrštík V. Hladíkovi, Diváky 16. IX. 1907, 13 C 12, LANM a K. Z. Klímovi. Diváky 23. IX. 1907. Arch. K. Z. Klímy. Mrštíkův program obrody tisku zůstal na stránkách Moravskoslezské revue neuskutečněn a teprve na počátku posledního ročníku, redigovaného Mrštíkem, nalézáme jediný publikovaný projev Mrštíkův o této otázce v podobě petitové redakční poznámky k překladu povídky, jejíž originál vyšel ve Figaru. Poznámka se téměř doslovně shoduje s argumentací Mrštíkových listů Klímovi a Hladíkovi o tři roky dříve (Moravskoslezská revue r. VII, 1910–11), č. 1, 24.

²⁴ V. Mrštík Dr J. Karáskovi, Diváky 25. IX. 1907, 16 R 77, LANM.

hodoval u všech národů o charakteru umění. A jen v tomto charakteru umění se vyvíjelo a svým zůstalo — německé, anglické, francouzské, ruské... Výjimky dneska nesmí mást — jsou effemérní.²⁵ Boj za národnost v umění, na nějž se Mrštík díval jako na „duši svého listu po stránce kritické“,²⁶ jej logicky dovedl k návratu ke kulturnímu dědictví a k pokrokové realistické tradici domácí, kde spatřoval národní charakter umění uskutečněn, a k boji proti abstraktnímu formalismu, který byl popřením národnosti v umění. Mrštík připouští, že „jsou momenty v historii každého umění, kdy národní duch se oškliví a není povšimnut, není brán za základ dalšího rozvoje — nejde se za pravdou národního charakteru, ale jde se vedle pravdy“ — všimněme si dobře těch slov: *aby umění nešlo vedle pravdy, ale za pravdou*, v nich je zhuštěn celý smysl kritického boje Mrštíkova. Mrštík se nedívá na národnost jako mystickou imaginární hodnotu ve smyslu rasovém, ale sílu, kterou je možno „odchovati, siliti stálým vyvíjejícím se kultem něčeho, co lze vlastně jenom cítit a nikdy se nedá definovat“, jako na sílu charakteru a hloubku prožitku, a právě proto ukazuje na vzoru Puškinově a Gogolově, že se národní charakter „objevuje jen v lidech nejsilnějších — a jen nejsilnější, nejpůvodnější jak jednotlivci, tak i v celku tvoří etapy v rozvoji umění a umění samo.“ Toto zjištění vyznačuje i Mrštíkovo hodnocení literatury české, v níž si určuje jako realisátory národního charakteru opět „nejsilnější zjevy, typy naší literatury“ Nerudu a Němcovou, jejichž dílo napovídá, kudy povede Mrštíkova cesta za „pravdou národního charakteru“ a kde bude i jeho list hledat trvalé těžiště českého slovesného vývoje a jeho specifický přínos kultuře světové.²⁷

Nás ovšem bude nejvíce zajímat, do jaké míry dalekosáhlý kulturní a kritický program Mrštíkův zůstal jen ideálem a do jaké míry se konkrétně projevil v Moravskoslezské revui. Jako lze rozložit Mrštíkův program v proud sociálně politický a kulturní, tak i v jeho kritické činnosti v revui samé můžeme postihnout dvě období, z nichž v prvních dvou ročnících (1907—09) se uplatňují především Mrštíkovy projevy politické, kdežto ve svazku třetím a čtvrtém (1909—11) články literární. Srovnání prvotního Mrštíkova programu, jak jej vyslovil ve své korespondenci v době, kdy se redakce teprve ujímal, a jeho pozdějších forem, jak je rozvíjel ve svých člancích, ukazuje, že Mrštík postupem doby své požadavky radikalisoval a konkretisoval a obohatil je o nové prvky. Hned v prvních projevech, v nichž řeší otázku poměru inteligence k politickým stranám, je vidět, jak se jeho názory vyhranily a dynamisovaly a jak podněty původně spíše emocionální než promyšlené dovedl uvést v ucelenou soustavu.

Už tvrdá analýsa nenáviděného stranického systému a politického boje,

²⁵ V. Mrštík K. Z. Klímovi, Diváky 23. IX. 1907, Arch. K. Z. Klímy.

²⁶ V. Mrštík Dr. J. Karáskovi, Diváky 15. X. 1907, srv. pozn. 24.

²⁷ V. Mrštík K. Z. Klímovi, Diváky 23. IX. 1907, Arch. K. Z. Klímy.

odsudek mocenských a osobních rvaček, vydávaných za zápas ideový, vyrůstá Mrštíkovi v obžalobu buržoasní společnosti vůbec, v níž ukazuje, jak v politice a kultuře společnost „stojí v bezradnosti: co teď?“,²⁸ a zjišťuje, že právě cestou politických afér a morálních skandálů „v těch koncích octla se společnost dnes.“²⁹ Postřeh slepé uličky, bezvýchodné situace, v níž končí vývoj třídy kdysi pokrokové, ukazuje, že Mrštík dovedl zachytit příčiny i důsledky sociální krise v závěrech obecně platných. V jeho obraze vystupuje před námi plasticky „lité, maličerný, zpustlý zápas politických stran, bez ducha, bez noblesy, rok jak rok, den co den. Všude společenský rozvrat, zášť, nenávisť, úskok, osočování a leš, surovost a závisti jed. Říká se tomu boj, zápas o ideje a jsou to rvačky o mandáty, hodnosti, vliv a materiální výhody stran; špína teče proudy...“³⁰ Vyšlo-li najevo, že pro větší, ale okamžitý jenom zisk a popularitu jedné či více osob ohlupována byla veřejnost podvodnými rozklady přítomnosti, že falšována byla i historie, špiněny osoby mrtvé i živé jen proto, že svými názory i přesvědčením nebyly se do krabice osob a stran, ... že popularita populárních jenom proto překážela popularitě jiných, že modly se kácely, aby místa jejich zaujaly modly jiné, že jednomu fetišismu učiněn musel býti proto konec, aby vlády se ujal fetišism jiný a daleko nemravnější, ... že jeden blud jen proto byl potírán, aby na jeho místo podsunut byl blud jiný — hesla jen proto pronásledována, aby ujeti se mohla hesla nová — pak není nic pochopitelnějšího, než že celá *taková společnost* nejen že *pozbyvá práva slouiti svobodomyšlnou* (prolož. I. P.), ale v ssutinách zahrabává i to, co cenného a věcného v snažení jejím bylo ... Politika učila ceně drzého čela, politika ze všeho nejúčinněji otupovala mravní cit a stud, politika ukázala světu, jakých zbraní třeba použít, aby úspěchu došla i absurdnost ... Dle toho překrucují se data, falšují se důvody, podvrhují se stanoviska, křiví se obraz dějin, znetvořují postavy.“³¹ Zde už básníkův vzrušený soud nad jeho dobou přechází v bezprostřední svědectví, po němž může historik sáhnout jako po spolehlivém původním historickém prameni i dnes.

Drtivý realismus společenské kritiky Mrštíkovi nespokojoval se v rozboru stranického systému obecnými negativními závěry, ale postoupil přes odsudek jeho konkrétních projevů — zákazu samostatného myšlení, ideologického dogmatismu³² nebo „bludu, že mandát znamená sám sebou politiku“,³³ t. j. stlačování

²⁸ V. Mrštík L. Quisovi, Diváky 8. I. 1908, 29 M 60, LANM.

²⁹ V. Mrštík, Kořen zla IV, Moravskoslezská revue (dále jen MSR) r. V (1908–09), 278.

³⁰ Kořen zla III, MSR V (1908–09), 226.

³¹ Kořen zla IV, MSR V (1908–09), 277–80.

³² „Vždyť netřeba ani myslit ani cítit ani jednat — třeba jen poslouchat a věřit, číst a zase věřit. Myslí za něj strana, cítí za něj strana, jedná či nejedná zase jenom strana“. Kořen zla II, MSR V (1908–09), č. 3, 127.

³³ Kořen zla IV, MSR V (1908–09), 280.

politiky na volební boj — k požadavku *politiky, založené* nikoli na stranickém boji, ale *na kulturním myšlení*. Odpor k stranickému systému a celistvé chápání politiky jako součásti společenských vztahů³⁴ umožnilo Mrštíkovi, aby si ujasnil politiku i pojmově jako „soubor práce národní vůbec jak na poli hospodářském, tak na poli kulturním, sociálním“³⁵ v duchu původního antického významu „zoon politikon“, věcí obecných, společných, t. j. všech věcí, nejen věcí vládních, parlamentních, stranických. Odtud hledá cestu k překonání vulgárního pojetí politiky a k obnově jejího významu původního jako politiky chápané kulturně a řešení vidí ve *společenské síle*, která by se mohla postavit *mimo strany* a nad ně, která by mohla vyrůst v protiváhu stranického systému a zároveň byla vlastním nositelem té oblasti tvůrčí činnosti, o kterou chtěl Mrštík opírat boj za ozdravení veřejného života — kultury. Tak dospívá Mrštík k *poměru inteligence k politice* jako k důležité složce společenské kritiky; jeho výrok, že „zájmu kulturnímu... činně a plodně nevyhovuje dosud — a *bez výjimky* — žádná z politických stran“³⁶ dával naléhavosti tohoto problému v jeho programu dostatečné zdůvodnění.

V prvním čísle, které vyšlo za jeho redakce, zamýšlí se Mrštík nad odklonem inteligence od politiky a její neúčasti v politické práci a vytyčuje příkrý rozpor mezi zájmy a cíli inteligence a politiky: „Tam, kde by politiku ráda viděla inteligence, nechce se politikům a kde inteligenty ráda by měla politika, tam nechce se inteligenci... Politika myslí, že dožene inteligenci tam, kde je politice úzko už a inteligenci odporно být.“³⁷ Mrštík vystihl cenu inteligence pro politické strany jako rozhodné síly, která může přesunout rovnováhu v politickém složení společnosti na jednu nebo druhou stranu a strhnout za sebou i vrstvy jiné, a právě proto považoval za podmínku příklonu inteligence k praktické politice v rámci stran, aby politické strany se přizpůsobily jí a ne naopak, aby prokázaly svůj poměr k inteligenci aktivním zájmem o její kulturní dílo.³⁸ V konfliktu politiky a kultury staví Mrštík inteligenci před volbu mezi intelektualisací politiky a zpolitisováním inteligence. Rozhodnutí mezi těmito alternativami mu určuje požadavek, aby „nejvlastnější zájmy osvěty zůstaly nad stranami, mimo strany, aby měřeno bylo stranám dle toho, jak se zachovají k nim

³⁴ „Stále širší a širší půdy nabývá přesvědčení, že život národa... tkví ještě v něčem jiném, než v hašteření politických stran, že je tu ještě něco krásnějšího, co svou hodnotou a trvalou cenou vysoko stojí nad denní vřavou a tlachem valné části politických journalů a tak nepozorovaně, ale trvale vytváří se zcela jiný základ života, než jak jej namnoze tvořily politické strany“. Komentář, MSR IV (1907–08), č. 1, 38.

³⁵ Kořen zla I, MSR V (1908–09), č. 1, 39.

³⁶ Tribuna, MSR IV (1907–08), č. 3, 119.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

a ne jak inteligentní kruhy se zachovávají k stranám.³⁹ Podpora politických stran inteligencí může být jen relativní, dočasná a podmíněná, „pokud strany slouží jí a ne ona stranám, pokud je pánem stran a ne jejich služebníci, pokud obrozuje a není sama dopravována, pokud sympatie její vykoupenny budou ne programy, ale skutky, pokud se stane cílem a přestane být pouhým prostředkem, pravidlem a ne pouhou výjimkou, myšlenkou a ne pouhým nástrojem“.⁴⁰

A tak pojetí intelligence jako vedoucí vrstvy národní společnosti,⁴¹ láska k samostatnému myšlení jako k povinnosti intelligence, k „pružnosti, šířce, soudnosti a kritice osob i fakt“⁴² vykazuje inteligenci v Mrštíkových představách jednoznačně místo na druhé straně bariéry: mimo politické strany, na vlastní, své pozici myšlenkové, kulturní i politické. Mrštík si ovšem uvědomoval nebezpečí stagnace, jaké přináší politickým stranám abstinence intelligence v politickém životě, doufal však, že právě proto ustoupí strany s posic pro inteligenci nepřijatelných a ve vlastním zájmu nastoupí cestu tvořivé a plodné práce, na níž by se s inteligencí sešly na jedné frontě.⁴³ Proto také odmítl nařčení svých požadavků z „pohodlnosti a laciné povýšenosti,“ jímž jeho kritiku demagogicky torpedoval na stránkách Moravskoslezské revue jeho redakční kolega, národohospodářský referent dr F. X. Hodáč,⁴⁴ později národohospodář velkého kapitálu, který po třiceti letech skončí ve vodách fašismu jako ekonomický teoretik stříbrňáckého Národního sjednocení.⁴⁵

Považuje-li Mrštík ze jediný výběr pro inteligenci volbu nezávislých skupin a osobností, stojících mimo oficiální politické strany, vidí-li úsilí stran, strhnout k sobě zájem a podporu intelligence, „nejúčinnější a nejpraktičtější zbraň v rukou intelligence“ proti stranám, propaguje-li posléze i politickou výchovu a uvědomění lidových mas, zneužívaných stranami jako volební materiál, neznamená to naprosto, že by se přimlouval za zásadní a trvalou neúčast intelligence v politice, za její akademickou výlučnost nebo odvrát od společenských zápasů její doby. Naopak, jak Mrštík

³⁹ Kořen zla I, MSR V (1908–09), č. 1, 40.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ „Inteligenci nedovedu si představit jinak, než jako nejvyšší vrstvu národa a pod ní teprv graficky znázorněnou vlnitou čáru... útvarů politických stran.“ Kořen zla III, MSR V (1908–09), 228.

⁴² Kořen zla II, MSR V (1908–09), č. 3, 128.

⁴³ „Jen na stranách je, aby se požadavkům intelligence přizpůsobily a nežádaly sympatie její zadarmo a často i za něco, co nejen s inteligencí, ale i s národem nic společného nemá.“ Kořen zla III, MSR V (1908–09), 227.

⁴⁴ F. Hodáč, Mrtvé sněmy, MSR V (1908–09), č. 2, 46.

⁴⁵ V polemice s Hodáčem prohlašuje Mrštík sarkasticky, že „není pohodlnějších tuleňů (výraz Hodáčův, pozn. I. P.), než kolik se jich převaluje v táborech různých stran. A není lidí, kteří by se cítili povýšenějšími, než mohou-li si říkat ‚lidovec‘, ‚státoprávník‘, ‚pokrokář‘, ‚mladočech‘, ‚staročech‘ a ještě nějaké ‚ech‘ — ‚ech‘.“ (Kořen zla II, MSR V (1908–09), č. 3, 127.)

sám dobře pověděl, „heslo ‚mimo strany‘ neznamená *útěk z politiky, ale do politiky*, jenže v jiném smyslu a jiném významu než jak až dosud bylo zvykem. Inteligent jako inteligent je povinen starati se o politiku (historii přítomnosti) . . . *Právě proto, že politika je historií přítomnosti, je inteligent v první řadě zodpověden za obraz této historie* . . . Ba inteligent je povinen vejít do vřavy politiky veřejné — ne, aby v kalné vodě lovil, ale aby hlas svého vědomí a svědomí k dispozici dal . . . Nebude mluvit ani psát jen pro sebe, nebude pracovat a zápasit jen pro stranu, ale bude mluvit, psát, pracovat a zápasit pro věc samu o sobě.“⁴⁶ Odklon intelligence od stran není tedy Mrštíkově účelem, tím méně účelem trvalým, ale prostředkem k obrodě a produktivitě politického života jako její nezávislé postavení, její myšlenková samostatnost, její kritický přístup jsou samozřejmými požadavky kulturního člověka, který přichází do politiky s argumentem a ne s pomluvou, s myšlenkou a ne s klackem. A to je i ona „politika vyššího stylu“, o které mluví Mrštík už v dopise Klímovi.

Ale právě v tomto klíčovém bodě Mrštíkovy programu ukázalo se brzo, že Hodáčův polemický výpad nebyl projevem náhodným, ale linií samotného vydavatele listu Skýpaly. Ten už na přelomu roku 1908 a 1909 přijímá sice „stesk proti prázdnotě dnešních politických hesel a nechť velké části intelligence a zejména literátů k jakékoli akci politické“ jako oprávněný,⁴⁷ sám se však netají stranickou příslušností k moravské straně lidové, pendantu realistické skupiny Masarykovy v Čechách, a návrhem na spojení strany lidové a pokrokové vnáší do revue stranickost a dokonce heslo stranického boje. To byl první náběh proti Mrštíkově protistranické koncepci, první pokus postavit Moravskoslezskou revui do služeb politické strany a Skýpala se úspěšně snažil dát mu širší základnu programovou spoluprací s politickými novináři okolo Lidových novin, jako byl především K. Z. Klíma, který původně Mrštíkovu nabídku na kritické vystoupení v časopise odmítl, později však v něm otiskoval výrazné a bystré politické referáty, jejichž orientace vyhovovala plánům Skýpalovým.⁴⁸ Když potom roku 1911, už po Mrštíkově vystoupení z redakce, došlo ve formě „Sdružení nezávislých poslanců z Čech a Moravy“ k obnově masarykovského realistického klubu, Skýpala jeho vznik mohl právem uvítat jako vítězství linie, kterou v Moravskoslezskou revui několik let sám probíjával.

V tomto případě nešlo však jen o zásadní rozpor mezi Skýpalovou snahou učinit revui orgánem politické strany a Mrštíkovým programem listu politicky

⁴⁶ Kořen zla IV, MSR V (1908–09), 277–80.

⁴⁷ O. Skýpala, Glossy, MSR V (1908–09), č. 4, 131. Dále srv. MSR VII (1910–11), 525.

⁴⁸ V. Mrštík K. Z. Klímovi, Diváky 27. XI. 1907, Arch. K. Z. Klímy. — Ještě za Mrštíkovy redakce uveřejnil Klíma v I. 1909–11 v V. a VI. roč. MSR devět politických referátů, většinou o vídeňské vládní a parlamentní politice.

nezávislého, resp. jeho odporem proti stranictví vůbec, ale především o realisty a o Masaryka. Neboť Mrštík, jak víme z jeho korespondence, měl k Masarykovi postoj silně rezervovaný už od předělu let osmdesátých a devadesátých a nikdy nesdílel obdiv svých vrstevníků a druhů z českého pokrokového prostředí k Masarykově práci politické ani kulturní. Odpor k politickým stranám vede ho k nedůvěře ke každému politickému programu, který povýšil na své heslo pojem pokroku — a to byla skupina Masarykova především, že jde o stejnou pózu a frázi jako u zneužití pokrokových ideálů stranami buržoasními.⁴⁹ Proto žádá-li Mrštík v září 1907 o spolupráci s Moravskoslezskou revuí i redaktora masarykovského Času Herben, jehož politickou posici převážil u Mrštíka autor Hostišova jen na okamžik, příznačně podmiňuje jeho přispívatelství oddálením od masarykovské orientace v naději, že Herben „odloží ohledy na osoby, strany a všechno, cokoliv by mu z minulosti v úcastenství snad bránit chtělo“.⁵⁰ Od roku 1907, který přináší obnovu Masarykovy poslanecké činnosti, musel se pak Mrštíkův požadavek neúčasti inteligence v politice srážet s kulturním a sociálním aktivismem realistů a jejich snahou o očistu veřejného života se zcela jiných posic než z jakých se o ni pokoušel Mrštík. Souhrn všech těchto divergencí diktuje Mrštíkovi hned od prvního ročníku celou serii někdy věcných a vtipných, jindy podrážděných polemik a invectiv proti Masarykovi a Času i proti jejich moravské odnoži, lidové straně, prosazované Skýpalou.⁵¹ Můžeme jakkoli soudit o Masarykovi — i když není pochyb o pokrokovém přínosu jeho politické činnosti právě v l. 1907—10, v době jeho vystoupení za svobodu myšlení ve Wahrmondově aféře i demaskování rakouské diplomacie ve velezrádných procesech Friedjungově a záhřebském — jedno je jisté: v odporu k moravské lidové straně sklouzla Mrštíkova kritika na měkkou půdu a Mrštík se tu dal strhnout osobním zaujetím ke krátkozrakému hodnocení. Lidová strana měla na Moravě na přelomu 19. a 20. století úlohu vysoce pokrokovou nejen občasnou koalicí s dělnickým hnutím a sociálně demokratickou stranou, ale zejména bojem proti klerikalismu, hlavní opoře reakce na Moravě, jehož důležitost Mrštík nedocenil.

Ale i tam, kde Mrštíkova vášnivá jednostrannost hledá nepřitele na nevhodném místě nebo kde otupuje ostří programu zkřivenou linií, vidíme, jak všechny podněty, jež vysílá proti krisi společnosti, všechny otázky, z nichž vytváří okruh veřejného života, směřují záměrně k významovým uzlům, k základním ohniskům.

⁴⁹ „V tom pokrokářství nadělal nám pán bůh něco, zač kůrové andělští velebit ho nikdy nebudou. To raději v nevědomosti a darebáctví vysloveném žít než v podvodu firmy prohlášené za summum desiderium přítomného i budoucího dne“. V. Mrštík L. Quisovi, Diváky 26. I. 1911, 29 M 60 LANM.

⁵⁰ V. Mrštík J. Herbenovi, Diváky 30. IX. 1907, M b 4, LANM.

⁵¹ Na př. ironisace Masarykova volebního projevu Pan Asmodens (MSR IV, č. 3, 118) nebo polemika proti Času a Herbenovi (Tribuna, MSR V, 1908—09, č. 7, 276) a j.

Přesto, že Mrštíkovu hlasu někdy dochází dech v domyšlení všech věcí detailních a konkrétních, s nimiž se ovšem sám úmyslně nechce zdržovat, zvýrazňuje a typisuje svou kritickou cestu jako jednotný program všestranné společenské kritiky, jejíž pole je ve všech projevech a oblastech života, v politice jako v kultuře, v hospodářství jako v umění. Překonání rozkladu české společnosti sociální kritikou je Mrštíkovu ústředním příkazem jeho práce, politické krise kritikou politiky, kulturní krise revisí umění, protože i v kritické situaci na kulturní frontě právem viděl objektivní odraz politické a společenské krise buržoasie. Společenská kritika, kterou se naučil Mrštík přenášet do literatury od Bělinského a ruských revolučních demokratů, stojí v pozadí všech článků Mrštíkovu programu a stírá i hranici mezi jeho částí obecně politickou a ryze kulturní. Hlásá-li Mrštík, že jen takové thema si může osobovat nárok na velký umělecký úkol, pokud celou svou silou směřuje do středu života a neuniká z jeho pochyb a rozporů, jsou východisko i cíl jeho argumentace konec konců stejné jako v boji proti politickému stranictví. Proto také v literatuře jako útvar umělecký nejdůležitější oceňuje ten, jenž plní i funkci sociálně kritickou, proto žádá, aby cíle umělecký nejstrmější ukládal si básník právě v něm a k němu také zaměřil hlavní nápor svých tvůrčích výbojů.

Společenská kritika je jedním z hlavních motivů, o něž opírá Mrštík propagaci realismu. Dosažení realistické typisace podmiňuje sociální kritikou, protože „hotové, dovršené, zaokrouhlené“ typy obecné platnosti přináší jen kritický přístup ke společnosti, jen autoři, kteří „stojí v příkrém poměru k době“. Jen takové kritické stanovisko je mu zárukou, že umění bude odpovídat zájmům celého národa, jen ti umělci vytěžili umělecky nejvíc, když „nezapomněli objektivně, kriticky se postavit k zjevům doby své“.⁵² Tím vysvětlíme, proč rozhodný vliv kritické analýsy společnosti na progresivní vývoj umění objasňuje Mrštík nejen na typických osobnostech realismu ruského, ale i na těch autorech domácích, kteří razili potřebu aktuální společenské kritiky v literatuře, především na Nerudovi.⁵³ A to je na druhé straně i zdůvodnění jeho boje proti formalismu, jaký nemá nic společného s „bezprostředním projevem tvůrčí síly“, jak si Mrštík definuje podstatu umění,⁵⁴ proti tomu, „cokoli pyšného, ale strojeného by vzniklo na diktát a z předloh cizích kultur a ras“, proti „*formě mrtvě přejaté, nezrozené, jen přizpůsobené, opakované, vnější*“, která vytlačuje myšlenku „*afektací, pósou, hluchým pathosem*“⁵⁵ a nutí umělce, aby neplodně a marně vydával své úsilí k vyslovení toho, „co je mimo něho, co bylo jen přibráno, adoptováno na rozkaz mód.“⁵⁶

⁵² Z literatury II, MSR VI (1909–10), č. 2, 39.

⁵³ L. Quis, Jan Neruda, MSR IV (1907–08), č. 2, 44.

⁵⁴ Z literatury I, MSR VI (1909–10), č. 1, 3.

⁵⁵ Z literatury V, MSR VI (1909–10), 377, 380.

⁵⁶ Z literatury, MSR VII (1910–11), č. 2, 109.

Těžisko Mrštíkovy *boje proti formalismu* spočívá ve vytyčení pozitivní obrany proti němu daleko spíše než ve vlastním rozboru jeho nebezpečí pro českou kulturu. Právě zde našel Mrštík totiž pomocníka nejpovolanějšího, jehož teoretická vyspělost přesahovala vlastní rozhled Mrštíkův a jemuž hned v prvním ročníku vedení základní složky boje proti formalismu svěřil — ve vůdci protiformalistického náporu české moderní poezie na přelomu století S. K. Neumannovi. Mrštík nepovažoval Neumanna za „jednoho z těch, na kterých by redakci budoval“,⁵⁷ náhodou. Dobře vycítil, k jaké úloze předurčuje Neumanna jeho velké heslo „vím, kam jdu“, vyslovené v jeho polemikách s *Moderní revuí*,⁵⁸ v jejímž okruhu viděl i Mrštík překážku umělecké a kritické zodpovědnosti. A tak Neumannovy články podílejí se často na boji Moravskoslezské revue o revisi literatury platněji a úspěšněji než vlastní výklady Mrštíkovy.

Boj proti formalismu sleduje Neumann už ve svém prvním kritickém projevu v *Moravskoslezské revui*, v němž podává kritický rozbor impresionismu a ocenění jeho historického přínosu k vývoji umění. Chápe impresionismus jako konec umělecké konvence a jeho význam vidí v tom, že postavil umělce znovu „bezprostředně před přírodu“ a obohatil umění o „pravý poměr umělce k předmětu jeho studia, o pochopení neocenitelné pravdy, že v umění musí tvůrčí individuum státi před skutečností přímo, poctivě a *svobodno*“. Proto Neumann oceňuje impresionismus jako „dobu v jistém směru klasičkou“ a poukazuje na jeho význam pro uplatnění plné umělecké individuality jako „svrchovaného vůdce a tvůrce“. Neumann mluví v té souvislosti přímo o „válce za uměleckou svobodu“, protože v impresionismu vidí uměleckou revoluci i revoluci v chápání funkce umění ve společnosti, v přístupu k umělecké práci, zároveň však už varuje před jeho stagnací, před nebezpečím zneužití impresionismu v rozkladné dekadentní proudy abstraktního umění, zbavující kulturu myšlenkové zodpovědnosti, v chorobnou bravuru, emocionální sensace, efektní experiment, znehodnocující skutečnost a odmítající její ztvárnění. Je jistě významné, že právě v listě, řízeném jedním ze zakladatelů české impresionistické prózy, ukazuje Neumann na potřebu realistické reakce proti přetíženosti impresionismu.⁵⁹

O čtvrt roku později dospívá už Neumann ve velkém bojovném článku proti formalismu k hlediskům, jež podnětně ukazují, jak daleko postoupil boj pokrokové české literatury proti formalismu už před padesáti lety i po stránce theoretické. Neumann vidí, jak „virtuosní povrch moderní umělecké tvorby“ ústí v „nezúčastněné řešení nejčirějších technických otázek“ a v důsledku toho, jak nepřístupnost modernistické formy pro konsumenta i vyspělého a náročného

⁵⁷ V. Mrštík S. K. Neumannovi, *Diváky* 1. V. 1909, P VI B 6, LANM.

⁵⁸ MSR IV (1907–08), č. 5, 200.

⁵⁹ S. K. Neumann, *Reakční kniha*, MSR IV (1907–08), č. 2, 74–76.

zbavuje umění sociální funkce a vytváří hlubší a hlubší rozpor mezi kulturním publikem a experimentujícím umělcem. Zdůrazňuje-li Neumann, že, „tyto tendence našly značnou ozvěnu v úpadkových kruzích měšťanstva“, dokládá, jak jasně rozpoznal formalismus jako umění rozkládající se buržoasie, která si chce umění podříditi, ačkoli má „nejméně smyslu pro jeho obrozující úlohu“. Přitom Neumann neodkrývá formalismus jen mezi umělci, kteří „vyobcovali ze svých dílen prostou linii a jasnou myšlenku, relief a perspektivu a předstírají hloubku tam, kde jest prozatím jen temnota, jež může býti velmi mělká,“ jen mezi „prázdnými požitkáři, vykořisťujícími lenochy a potutelnými histriony,“ ale i v estetice a kritice, která prohlašuje „čirý *esthetický formalismus za vrcholná díla umělecká* (prolož. I. P.) a chorobné nebo neplodné výhonky kultury za její nejvzácnější plody“. Odsudek „omamných mlh“ formalismu vede Neumanna i k protestu proti naprostému nedostatku myšlenkové samostatnosti a původnosti, jaký formalismus vyžaduje. „Zde se vraždí myšlenka!“, volá Neumann a jeho varovný hlas burcuje proti „bezduchému nadšení pro prázdnou formu“, jež by se mohlo stát literatuře pohromou. Proti formalismu nepovažuje Neumann za účinnou zbraň ani umění s konvenční tendencí maloměšťácké morálky — „měšťácký moralism“ ani umění pseudosocialistické — „moralism »socialistický,« jemuž všechny kyselé hrozny, mimo dosah jejich rozumku visící, jsou »měšťáckou neřestí«, a jenž protěžuje každou tendenční chamrad, jen když nečelí dogmatům partaje“ (jaká shoda s Mrštíkem!). Konečný závěr Neumannovy úvahy je jasný: „*U nás esthetický formalism, pěstovaný měšťanskými essayisty, kritiky a písaři, slaví orgie: artistní dovednost je velebena jako nejvyšší meta* a na úkor všech pokusů o umění živé a výživné“⁶⁰ (prolož. I. P.).

Neumann chápe jako formalismus takové umění, jež roubuje tvárný experiment na nicotný sociální obsah a proto bojuje v Moravskoslezské revui proti úpadkovému modernismu, nikoli však proti modernímu umění — jak to chápal, pochopíme, zamyslíme-li se nad jeho hodnocením impresionismu: je svědectvím veliké šíře Neumannova rozhledu; že dovede zařadit impresionismus do klasických základů kulturního vývoje už v době, kdy Šrámek a Slavíček prudkým přílivem barvy a světla stále ještě ozřejmují sílu impresionistického vidění v českém umění. Důležité je, že ve svém článku proti formalismu, který je jeho druhým příspěvkem k revisi literatury v Moravskoslezské revui, dochází Neumann ke stejným názorům a požadavkům, jaké hájí v boji proti formalismu o třicet let později.⁶¹ Ostatně Neumann hned objasnil, které hodnoty považuje za protiváhu a prostře-

⁶⁰ S. K. Neumann, *Esthetický formalism*, ibid. č. 5, 198–99.

⁶¹ Srv. Poznámka k boji s formalismem a ostatními zjevy úpadkovými a Forma a formalismus, S. K. Neumann, *Umění a politika I*, Praha 1953, 108, 120. Neumannův program z Moravskoslezské revue dobře dokládá zjištění J. Langa, že SKN už ve svých publicistických začátcích přejímá estetický program, jež rozvíjel ve zralém období své činnosti (S. K. Neumann, Praha 1957, 227).

dek proti formalistickému umění — že je to v první řadě důrazný socialistický program, aplikovaný i na životní postavení českého spisovatele, proletáře ducha, vykořisťovaného stejně jako dělník rukou,⁶² nepřekvapuje u básníka, který ve „Snu o zástupu zoufajících“ už před několika lety přinesl do moderní lyriky výraznou notu sociální; důležitější je, že v Neumannově projevu porušuje Mrštík sám svou antipolitickou orientaci a otiskuje v Moravskoslezské revui první a jediný článek s propagací socialismu. Formalismus odsoudil Neumann v Moravskoslezské revui ještě jednou, když do vysokého ocenění Arna Nováka v rozboru českého eseje vkládá plastickou charakteristiku dekadentní formalistické esejistiky, oslepující brilantní stylistickou manýrou.⁶³

Umístění Neumannova provokativně kladného soudu o Novákovi v Moravskoslezské revui je tím důsažnější, že hned následující číslo přináší ostrý výpad proti pojetí Novákových dějin české literatury i proti němu osobně. Proto je tento článek vodítkem pro posouzení Neumannových projevů v Moravskoslezské revui jako celku a pro zjištění, že Neumann se Mrštíkově koncepci nepodřídil beze zbytku; shodoval se sice s jeho theoretickými postuláty v podstatných bodech, k jejich uskutečnění volil však cesty zcela jiné a Mrštíkovu intelektu cizí. Dovedl-li se Neumann mimoděk postavit proti Mrštíkovu názoru v otázce tak zásadní jako bylo přijetí vedoucího člena kritické plejady, proti níž Mrštík zaměřoval vlastně *raison d'être* celého listu, je to svědectvím, jak samostatné a průbojné postavení zaujímal Neumann mezi přispivateli revue a jak se jeho pojetí literatury vymykal průměru jejich myšlení. To ostatně vysvětluje, proč se s Neumannem jako s autorem theoretických statí setkáváme jen v prvním ročníku, ačkoli Mrštík si Neumanna velmi vážil a brzo rozpoznal jeho místo ve vytváření moderní české poe-

⁶² Současná buržoasní společnost „nejtěžší a nejužitečnější práci odměňuje nejhůře a nejsnadněji, nejzbytečnější práci a vykořisťování práce nejlépe. Člověk za svou práci špatně odměňovaný nebo vůbec neodměňovaný... má právo, ano i povinnost hlasitě domáhati se spravedlnosti. Čím drzeji a nestoudněji hájí dnes vykořisťovatelé práce svá privilegia, tím hrději a energičtěji musí vykořisťování domáhati se svého práva. Nesmí nás dnes již zajímati osud dělníka, který se nebrání svému osudu... Takového člověka považujeme za překážku sociálního vývoje“. Peníze, MSR IV (1907—08), č. 3, 115.

⁶³ „Elegantní a bystrý, bohatý a diskretní, reprezentuje svěží osobnost, která svítí čistým leskem... Bylo by opravdovou ztrátou pro naši literaturu, kdyby sešel na cestu svých předchůdců a nechal v sobě vyprovokovat slepou zaujatost nebo oblíbil si estétskou manýru... Slibuje uvést do české kritiky vážný a klidnější tón a skoro všeobecně ztracenou věcnost a poctivost. Nemá té kruté záliby v paradoxu a stylisované lži jako Karásek, ... nekochá přebarvených a barokních transkripcí z francouzštiny jako Miloš Marten, jehož celý život chce být plagiátem cizí kultury; neholduje dobrovolně určité řadě chorobných a nábožensky podmalovaných zjevů jako Procházka...; jest konečně i vzdálen vládychtivé bojovnosti i domýšlivého pathosu pružných slov, jimiž Šalda tak často paralysuje některé své lepší, poctivé a účelné kritiky“. Poznámky k literární činnosti F. V. Krejčího, MSR IV, č. 4, 155—57.

sie.⁶⁴ Zdá se však, že postupem doby se rozdíl mezi Neumannem a Mrštíkem rozmnožily do té míry, že Neumannův odchod z Moravskoslezské revue není jen důsledkem jeho vlastního oddálení, ale že Mrštík sám svůj poměr k Neumannovi revidoval a v době jeho působení v brněnských Lidových novinách, které neměly daleko k lidové pokrokové straně, proti němu chtěl otevřeně vystoupit.⁶⁵

To ukazuje, že divergencí mezi Neumannem a Mrštíkem přibývalo. Už novinářská práce Neumannova v orgánu, blízkém realistickému myšlení, a její časová souvislost s Mrštíkovým úmyslem zaútočit proti dosavadnímu spolubojovníkovi naznačují, že jednou z nich byl i jejich rozdílný poměr k Masarykovi. Neumann, sám účastník pokrokového hnutí let devedesátých, které ho přivedlo na čas i do rakouského kriminálu, se sympatiemi sledoval Masarykův boj proti Rukopisům a antisemitismu, jeho důraz na největší tradice českých dějin a v době své spolupráce s Mrštíkem obnovu Masarykova boje proti Vídni a nemohl proto dobře sdílet osobní hledisko Mrštíkovo v jeho protimasarykovských polemikách v Moravskoslezské revui. Celá ta předválečná pokroková epocha Masarykova boje proti reakci domácí i vídeňské, maloměšťácké i imperialistické byla anarchistickému a antimilitaristickému srdci Neumannovu blízká, musela se s ním setkávat v celé řadě stanovisek a požadavků a už tím jej oddalovat od politického poslání Mrštíkovy revue. Právě Mrštíkův odpor proti Masarykovi, třeba neměl ráz pozitivního programu, dodával listu poslání výrazně politické přesto, že Mrštík chtěl stát nad stranami a mimo ně. Stál však spíše *proti* nim a tím svému programu politickou funkci dával, zejména stál-li proti nim tak konkrétně a soustavně jako v případě Masarykově a lidové strany.

Mrštíkův boj proti formalismu nechtěl ovšem jen ukázat jeho škodlivost pro vývoj českého umění, ani se nespokojoval objasněním jeho souvislosti s rozkladem české buržoasie. Měl na mysli především konstruktivní cestu k obrodě české kultury, zatížené formalismem, vytyčením ideovosti proti abstrakci, bezprostřednosti proti rafinovanosti, typisace proti exkluzivnosti. Takovou cestu spatřuje Mrštík v duchu svého předběžného programu ve zdůraznění úlohy národnosti v umění

⁶⁴ Tak v listě Neumannovi z 1. V. 1909 (P VI B 6, LANM) zdůrazňuje Mrštík jeho „silný a ničím špatným nedotčený talent“ a v jednom ze svých přehodnocujících kritických projevů oceňuje „krevnatý, bohatý talent“ Neumannův jako jednu z nejkrásnějších hodnot moderní české poesie: „je nejsilnější tenkrát, když je sobě, přírodě a své krvi nejvěrnější“. Z literatury VIII, MSR VI (1909–10), č. 13, 556.

⁶⁵ „Po druhé zas vypadla z článku věta namířená proti Neumannovi,“ stěžuje si Mrštík na Skýpalův škrt J. Holečkovi 30. IV. 1911, (14 A 4, LANM). Neumann už r. 1909 je ochoten podezírat Mrštíka, že jeho práce v revui záměrně odkládá a umlčuje a Mrštík jej musí ujišťovat o opaku (Mrštík Neumannovi, Diváky 1. V. 1909, P VI B 6, LANM). Pro poměr Mrštík-Neumann je to zmínka příznačná, i když v tomto případě měl Neumann adresovat svou stížnost daleko spíše autoritativním zásahům Skýpalovým (srv. k tomu zde str. 161).

a v návratu k umění lidovému, které mu pomáhá objevovat demokratickou literární tradici, zatlačenou příchodem formalismu, a zdůvodnit kulturní dědictví jako ukazatele dalších cest české literatury. Svým heslem návratu ke klasikům je Mrštík u nás na prahu 20. století z prvních, kdo pochopili, že moderní umění se nemůže od svých klasických základů odvracet, ale musí na ně navazovat stejně jako jeho předvídavé ocenění podnětů lidové slovesnosti pro školení moderního umělce je velikou zásluhou v době převahy rafinovaných vyumělkovaných proudů.

Požadavkem národnosti v umění rozvíjí Mrštík v Moravskoslezské revui názory, naznačené už v prvních programových náčrtech v korespondenci ze září 1907, o národní individualitě, národním charakteru jako podmínce národního umění. Nebezpečí formalismu je mu tím naléhavější, že jeho postup rozvrací národní individualitu umění, jež je stejně na ústupu už od osmdesátých let: „Ale kde je pak *nutný a neodbytný* princip kultury své, venkoncem samostatné? Což je možno ji vzkřísit, znovu oživit, jednou-li zašla, lze ji přivolat, až nadejde, jako že nadejde potřeba, *vykázat se jí, mít ji?* A není-li ji možno vzkřísit a oživit, jak k tomu přijde národ, aby ničen byl jeho život a najímání k tomu byli domácí i cizí drvaři?“⁶⁶ Stanovisko, které nevidí podstatu národního umění v látce, ale v bezprostřednosti jejího zpracování a přístupu k ní, ve specifické národní osobitosti při ztvárnění i temat cizích a odlehých,⁶⁷ sbližuje Mrštíka se slavnou studií Šaldovou přesto, že nebylo v kritice těch let protivníků nesmiřitelnějších než právě Šalda s Mrštíkem. A právě v národním charakteru umění, v jeho jedinečné národní osobitosti, vyrostlé z kořenů hlubších než jaké může zapustit střída hodnot a pojmů, vnášených do tvůrčího procesu teprve sociálně podmíněnými proudy názorovými, vidí Mrštík jediný skutečný přínos umění národního kultury světové a osvědčuje tím smysl pro dialektické chápání literatury: umění chce být národní, ale právě tím je světové. „Jen tím způsobem umění toho kterého národa stává se mocným a slavným — tím, co ve svých výtvorech podává svého a co svého přináší do literatur jiných... A historie české literatury bude jen tenkrát historií české literatury, pokud ve svých odhadech řídit se bude samobytností posuzovaných zjevů i jednotlivých děl.“⁶⁸ Proto i růst národního charakteru umění uvádí Mrštík v závislost na správném řešení otázky literárních vlivů a jejich osobitého zpracování uměním domácím, jejich organického začlenění do domácí kulturní tradice tak, aby mohly domácí umění oplodnit a obohatit a nikoli vzít mu jeho specifický ráz. Mrštík uznává plně, že „obohatiti se poznáním jiných a světových kultur bylo vždy a pro každou literaturu nezbytnou potřebou,“⁶⁹ dožaduje se však záměrného

⁶⁶ Z literatury V, MSR VI (1909–10), 374–80.

⁶⁷ Z literatury, MSR VII (1910–11), č. 2, 108.

⁶⁸ Z literatury VI (O revisi literatury), MSR VI (1909–10), č. 11, 405.

⁶⁹ Z literatury V, MSR VI (1909–10), 379.

přístupu k přijetí vlivů tak, aby nedošlo k odvratu od národní individuality. Proto prudce kritizuje buržoasii a její poměr k české literatuře, jenž „necítí jejího charakteru, nežije s ní, nemá smyslu pro její výraz a ráz“ a jenž připravuje úpadek jejích tvořivých sil: „Ale se ztrátou smyslu pro charakter vlastní mizí i charakter sám a jeho místo zastupuje jakási chiméra charakteru internacionálního, bastardního. Ale to pak neznamena obohacovati se kulturami cizích národů, nýbrž poslužkovat jim, *ztrácet se v nich, nevědět o sobě vůbec*. Tak ovšem žádná jiná literatura až dosud nevznikla a vzniknout také nemůže, ani literatura naše... Kde vlastní duch, vlastní povaha neovládá vlivy, ale je vlivy ovládána, tam o původnosti a vzniku domácí literatury valné řeči býti nemůže.“⁷⁰

Smysl pro realistické vidění venkovského života a boj za důvěrný příklon české prózy k přírodě umožnily Mrštíkovi nalézt k posile a obrodě národního charakteru východisko v *lidovém umění* a rozvinout celou soustavu, celý program lidového umění jako živného zdroje a opory přehodnocované literatury. V něm vidí „prototyp, pravzor“ národní osobitosti tvůrčího úsilí, o něm píše do Moravskoslezské revue celý programový cyklus nabádavých článků, zabarvených sice odporem k městské kultuře a neutříděným citovým uzpůsobením k idealisaci přírody výrazněji než pevnými závěry objektivní kritické analýsy. Přesto se mu však podařilo vyslovit v nich význam lidového umění pro ideový a psychologický zájem i tvárné oprostění moderní literatury pregnantně a názorně a postihnout i příliv cenných hodnot, které příklad lidového umění přináší slovesnému vývoji právě v současné situaci.⁷¹ Z hlediska lidového umění jako podnětu i měřítko pro přehodnocení české literatury je Mrštíkovi základním slovesným útvarem realistická próza z venkovského života, venkovské drama, venkovská povídka i venkovský román, jak mu je v české produkci zosobňuje Maryša, Babička a Naši. Proti podceňování a znehodnocení venkovského realismu jako umění překonaného a zastaralého podává Mrštík soustavnou obranu venkovského románu, povídky i dramatu, jejichž tvůrce v Moravskoslezské revui důsledně propaguje kriticky i otisky jejich prací: proto přináší od r. 1908 průběžně ve třech ročnících téměř celou osmou knihu Holečkových Našich a otiskuje několik obsáhlých rozborů jeho monumentálního díla, proto věnuje ve svých člancích zvláštní pozornost Raisovi a Preissové. Ostatně ani radostné nadšení, s nímž Mrštík uvítal úspěch Maryšy ve Vídni, není zdaleka jen výrazem zadosťučnění a pýchy spoluautorovy, ale také

⁷⁰ Z literatury VI (O revisi literatury), MSR VI (1909–10), č. 11, 407.

⁷¹ „... čistě umělecký takt, láska k nefalšované přírodě a jejímu dílu, člověku tak, jak je, k jeho původnosti, přirozenosti, význačnosti, nehledanému, samorostlému kouzlu, smysl pro jeho opravdovost a bezprostřednost v pohybu, řeči, čtlosti i hříchu, vtip pro jeho vtip a zrak a sluch pro všechno, čím venkovský a ještě zachovalý lid i svým ideovým světem tolik se různí od strojeného, šablonovitého a zpravidla téměř přejatého v životě městském...“ Z literatury VII, MSR VI, č. 12, 476.

projevem, jímž si ověřuje oprávněnost vlastních kritických výhledů. A hledá-li současné pokrokové umění dostatečně širokou základnu k diferenciaci české literatury od buržoasie jako rozkladné opory úpadkových tendencí, ukazuje mu Mrštík na příkrý rozpor mezi venkovskou realistickou prózou a buržoasií, jíž se dostalo právě z této strany nejvýraznějšího odsudku jejího myšlenkového eklekticismu.⁷²

Byl to tedy celý soubor úvah a motivů, které povyšovaly lidové umění v Mrštíkových představách na základ revise literatury a z venkovského románu vytvářely prostředníka na cestě od lidového umění za kulturním dědictvím. Proto si Mrštík z kulturního dědictví vybírá záměrně právě ty osobnosti, které se z lidového umění učily a osobitě včlenily jeho podněty do české literatury, ty, kdo „vžít se dovedli v duši národa tak, že mluvili jeho ústy, cítili jeho srdcem, mysli jeho hlavou, jednali jeho krví, hlavně tím, že s plným talentem a uměleckým smyslem mluvili *svými* ústy, cítili *svým* srdcem, jednali *svou* krví — byli cele *sví*... kdo v živých svých postavách zachytiti dovedli aspoň *půvab* všeho toho, co tvořilo a dosud tvoří tajemství »našeho«“.⁷³ A tak hrozivé úkazy krise buržoasní společnosti vedou Mrštíkův kritický vývoj logicky od boje proti formalismu přes koncepci národnosti v umění a jeho posilu uměním lidovým až k revisi kulturního dědictví a návratu k pokrokové literární tradici — že „výsledky kritického dohadu“ budou pak vskutku „naprosto jiny, než jaké až dosud byly zvykem,“ v tom se Mrštík neklamal. Při genetické souvislosti všech článků jeho kritické cesty je přirozené, že theoretické závěry prvních fází programu propracovává Mrštík v jejich aplikaci na konkrétní zjevy a díla v jeho fázi vrcholné. Protože pak za přední zisk z realistické prózy, napájené lidovým uměním, považuje realistickou společenskou typisaci, „pozitivní typy“, jimiž literatura zobecňuje své poznání skutečnosti, je jeho první velikou zastávkou na pouti za kulturním dědictvím osobnost, která takové pozitivní typy přináší do literatury z lidového umění první — Božena Němcová.

Positivní typ Babičky — ne náhodou zakladatelský čin ve vývoji české realistické prózy — je Mrštíkovi ideálem národního umění. Nejen pro svou podnětnost, s jakou obrací pozornost „ke krásným stránkám lidu“, ale především pro naplnění ruské „iskrennosti“, pro typičnost zjevu dobově a sociálně podmíněného a umělecky objektivně platného právě svou specifičností, typisací specifických rysů.⁷⁴ Ocenění Babičky, v níž Němcová „podala všechno, co ve své době

⁷² „Zásluhou venkovského románu a venkovské povídky positivním jejím charakterem záhy rozhodnuto bylo o správném poměru naší literatury ku grotesknímu, až na jazyk *téměř* *odnárodnělému*, jen *ve* svých *zrůdnostech* *typickému*, z nedostatku vlastní individuálnosti *sno-*
bismem *prožranému* *prostředí* *buržoasnímu*“ (kurs. I. P.). Ibid.

⁷³ Z literatury VI (O revisi literatury), MSR VI (1909–10), č. 11, 404.

⁷⁴ Ibid. — Z literatury VII, MSR VI, 476.

a za známých okolností podati mohla *svého*, historicky i umělecky platného," dává Mrštíkově předpoklad k zdůvodnění typisace jako základního znaku realismu. Nedomýšlí ji v Moravskoslezské revui po prvé, neboť už koncem osmdesátých let vymezil své pojetí typisace právě na příkladu Němcové a ve svém kritickém epilogu po dvaceti letech je jen upřesnil a především organicky zapojil do širších souvislostí vývojových, do soustavné revise literatury. Máme-li však pochopit, jak Mrštík obsahu typisace rozuměl, je, tuším, nutno promítnout Mrštíkovy výklady v Moravskoslezské revui právě do jeho prvotního projevu o typisaci. „Myšlenka sama sebou v díle jejím ničím by nebyla, kdyby ztělesněna nebyla *živou pravdou živé postavy*“, píše Mrštík o Babičce r. 1889. „Neboť přesvědčující síla pravdy v tom záleží, že postava, *typ, ve kterém je pravda ta obsažena, svou životností dokazuje, že pravda skutečně existuje*. A že pravda ta *netýká se pouze typu jako osamotnělého člena společnosti, ale člověčenstva vůbec*. Každý *velký typ nosí v sobě pravdu povahy člověka vůbec, a svého národa zvlášť, a své individuální povahy*.“ Němcová dosáhla v Babičce typisace tím, že svou pozornost obrátila „do nitra celého díla a teprv prostřednictvím obrazů tohoto světa, životností svých lidí působila na venek. Ponořila se do hloubky živé pravdy, živé postavy, nedeklamovala, ale životností líčeného světa hleděla dokázat to, co cítila sama. A to se stalo tím, že se dovedla vtělit do svých individuí... vešla v bezprostřední účastenství své duše se svým předmětem, vstoupila v pokrevní příbuzenství těch lidí, které líčí... nepřenášela své city a myšlení na své lidi, ale žila a myslila v nich... Takovým způsobem Němcová nakreslila především postavu živou, postavu člověka, *zjev sice podřízený a osamostatnělý, ale tak určitý, plný a živý, že svou pravdou, svou životností nabývá práva státi se zjevem všeobecně platným, typem*.“ Charakteristikou Babičky „vyslovila zároveň povahu svého národa“, protože v ní „zachytila *sumární obraz české ženy*... Tedy dva *eklatantní vzory české povahy v obraze jednom*.“⁷⁵

Pronikavý dosah mladistvého projevu Mrštíkovy není ani tak v překvapivé vyspělosti kritického postřehu pětadvacetiletého básníka, který už uprostřed svého impresionistického období, tři roky před vydáním Pohádky máje, osvětluje estetické základy realismu, ani v podivuhodně hotovém hodnocení, na němž nemusila jeho soustavná revise literatury nic měnit ani po dvaceti letech. Je daleko spíše v jeho úloze anticipační, když Mrštík před sedmdesáti lety nejen předešel, ale všestranně domyslíl jeden z hlavních postulátů, s nímž domněle nově vystoupila literární věda teprve nedávno. Vymezení obsahu a přínosu typisace a její chápání ve vzájemné spojitosti její platnosti objektivní a subjektivní, společenské a individuální ozřejmuje Mrštíkův smysl pro dialektické pojmání literatury: Mrštík ukazuje odraz individuálního typu na vytváření typu sociálního, resp. jeho roz-

⁷⁵ V. Mrštík, Babička, *Moje sny* I, Praha 1902, 63–68.

množení o nové základní znaky typové a naopak zpětné působení takto vznikajícího typu společenského na nové vlastnosti typu individuálního. Obraz přerůstání podřadného a izolovaného jevu dílčího v typ obecně platný je v české kritice nejen na prahu let devadesátých, kdy Mrštík svou analýsu psal, ale ještě koncem prvního desetiletí století, kdy ji v Moravskoslezské revui aplikoval, hlediskem vzácným a průkopným. Na Mrštíkově příkladu ukazuje se znovu, jak plodně a bezprostředně může zasahovat kulturní dědictví, zejména jeho projevy a souvislosti stále ještě zasuté, do vytváření našeho umění přítomného, jakou jasnou theoretickou orientaci poskytují jeho názory i pro dnešní diskuse o socialistickém realismu, které tolikrát postrádají samozřejmého methodického předpokladu, jenž zřídka chyběl daleko vyšší theoretické vyspělosti realismu klasického — ujasnění pojmů.

Mrštíkův objevitelský pohled na vývoj pokrokových tradic české literatury se u Němcové nezastavil a dožadoval se — na tehdejšek nepopulárně — práva na vrcholná místa v jejím obraze i pro ty autory, které jeho doba dílem přímo odsuzovala, dílem jim z nepochopení vykazovala místo až na okraji literatury. Jeho protest proti znehodnocování Jirásků a zvláště Tyla, v němž objevuje jednoho z klasických zakladatelských duchů českého dramatu a průkopníka scénické typisace v dějinách českého divadla,⁷⁶ ozřejmuje předstih, jehož nabyl Mrštík v hodnocení kulturního dědictví proti dnešku i tam, kde my sami jsme museli dokonce sáhnout k organizaci zvláštních edičních akcí. Zejména důsažný v tom směru je však Mrštíkův vztah k Nerudovi, v němž rozpoznává předchůdce svého vlastního pojmání kritiky i národního umění a kterého v Moravskoslezské revui od prvního čísla soustavně propaguje jako prvního skutečného moderního kritika české literatury, jako zosobnění programu kritiky národní a samostatné, založené i na vědomí společenských úkolů literatury. Edice Nerudových kritických spisů, pořizovaná právě v období Moravskoslezské revue Mrštíkovým spolupracovníkem Ladislavem Quisem, otevřela před Mrštíkem okno do nového světa, v němž našel překvapivě mnoho styčných bodů se svými vlastními názory. Nerudovská orientace revue a Mrštíkovy projevy o Nerudovi z té doby vyrůstají v jeden ze základních, dosud neznámých článků v nerudovské tradici české literatury, jejíž síla a kontinuita by byla bez nich ochuzena a přerušena právě tam, kde mohl Nerudův příklad působit nejpodnělněji.

Už v době prvotního projektu samostatné moravské revue v létě 1906 vyzývá Neruda Quise k článku „Po stopách Nerudy“,⁷⁷ v září 1907 svou žádost za reálnějších poměrů opakuje a zdůrazňuje, že by nerudovský článek potřeboval jako

⁷⁶ „Ba i z Tyla a hlavně z Tyla registrovány budou jednotlivé divadelní postavy a scény, jejichž životnost a typičnost navždy zůstanou majetkem české literatury.“ Z literatury VIII, MSR VI (1909–10), č. 13, 558.

⁷⁷ V. Mrštík L. Quisovi, Diváky 2. VI. 1906, 29 M 60, LANM.

podporu „prvního akkordu programového díla“.⁷⁸ Nerudovské hledání samostatné vlastní cesty, nespoutané vyšlapanými konvencemi ani ideologickými schématy, bylo i ideálem Mrštíkovým, který lituje odchodu Nerudova a nedostatečného navazování na jeho odkaz proto, že „už vymizel nejen jeho duch, takt, neustálý zřetel k vyvíjejícímu se organismu, jeho duchapřítomnost ve chvílích nebezpečných, jeho sebezapření i vůči lidem nemilým, vědomí i svědomí tištěného slova. Kam to všichni naši zabloudili od něho, jak všechno pevné i plné se vyvíjelo z něho, jaká meze zbyla po něm!“⁷⁹ Mrštík si příznačně vybírá z Nerudova dědictví jako osobní závazek jeho snahu nalézt „místo, které teprve něčím je, je-li stupněm celkového rozvoje, žije-li tak v *pravdě* naší literatury, našeho umění a nejde vedle pravdy.“⁸⁰ Od Nerudova znalce a vydavatele čeká Mrštík takový výklad Nerudova významu pro vytváření základů moderního českého písemnictví, který by podpořil jeho požadavek bezprostřednosti v uměleckém díle.⁸¹ Proto nadějí, že Quis „vykoná pořádný kus práce“ návratem k Nerudovi,⁸² nelze přeceňovat, neboť úpornost, s jakou se Mrštík nerudovské studie domáhá, vedlo vědomí, že v autoritě velkého básníka by mohl získat nejprůraznější zbraň ve svém boji proti celé soudobé domácí kritice. Podněcuje-li Quise, aby v článku „všechnu krev vychrtil“, je vidět, že mu šlo v první řadě o polemické využití Nerudy, a také jeho prudký emocionální výpad proti závislosti kritického soudu na určité pracovní metodě v té souvislosti ozřejmuje poslání, jaké Mrštík návratu k Nerudovi podkládal.⁸³

Quisův článek o Nerudovi, který byl programovým vyznáním celé umělecké družiny okolo Moravskoslezské revue a vyplnil v prvním ročníku, redigovaném Mrštíkem, devět obsáhlých pokračování, nesplnil všechny naděje Mrštíkovy v očekávané míře, přece však přispěl k upevnění jeho kritické linie důrazem na Nerudův poměr k chudíně, jeho společenský vzdor, nenávisť k utiskovatelům, jeho kritiku sociální i pojetí národnosti v umění. Hodnocení Nerudova chápání kritiky podpírá pak koncepci Mrštíkovu zcela jasně jako aktuální program: „V kritice

⁷⁸ Mrštík Quisovi, Diváky 11. IX. 1907, *ibid.*

⁷⁹ Mrštík Quisovi, Diváky 30. IX. 1907, *ibid.*

⁸⁰ Mrštík Quisovi, Diváky 27. II. 1908, *ibid.*

⁸¹ „Ale Nerudův význam je vnitřní. Ten vzdělával duši, srdce, samu podstatu naší literatury budoval od základu a té stavbě obětoval *vědomě* i velký díl své popularnosti. Pracoval klopotně, protože poctivě a svědomitě. Nešidil *sebe*, aby nešidil jiné a tu je rozdíl ohromný mezi ním a těmi, kdo za cenu ošízení sebe šidí i svět.“ *Ibid.*

⁸² Mrštík Quisovi, Diváky 16. X. 1907, 29 M 60, LANM.

⁸³ „Jaká metoda? Metoda je církev, metoda je předsudek, lineal, šňěrovačka, velké vzdělání a malý vkus...“ (Mrštík Quisovi, Diváky 11. XI. 1907, *ibid.*). Také radost, s jakou dokládá Mrštík na Quisově článku o Nerudovi, že se „obrací vítě“ a že „převrat v názorech bude brzy proveden a dokonán“ (Holečkovi 9. XII. 1907, 14 A 4, LANM), ukazuje, že chtěl Nerudu především zapojit do svého boje o revisi kritiky.

literární i v kritice umění dramatického vytknul sobě cíl vypěstovati českou literaturu, české drama, české umění. České umění bylo jeho cílem, k němu ukazovati směry a cesty jeho životním úkolem... Nerudovi neběželo o theorii, ale o praxi... *Kritika Nerudova, majíc určitý účel, určitý cíl, totiž umění české, umění národní, nebyla kritikou pro kritiku* (prolož. I. P.),... nebyla sama sobě účelem. Ona konečně neměla a neměla také míti náteru vědeckého. Nerudova kritika tryskala z jeho hluboké i vroucí lásky k umění a k národu, ukazovala a vedla, podněcovala a povzbuzovala.⁸⁴ I když druhá část Quisovy studie se spokojuje často jen výčtem a přehledem bez hlubšího rozboru, podařilo se jí dobře ukázat na význam zapomínané kritické práce Nerudovy, na její samostatnost a jako její cíl vysledovat cestu „k vyššímu kulturnímu životu“,⁸⁵ jež, jak víme, sledoval i Mrštík.

Ten každou část Quisova článku vítal jako „jistou hráz, přes kterou se již nebude moci,“ jako ukázkou, jak se Nerudovi „rozumět má a čeho všeho dbát nejen při Nerudovi, ale při každém literátu českém, pokud českým je a dovede být“.⁸⁶ Povzbuzoval dokonce Quise, který si stěžoval, že se mu nerudovský materiál příliš rozrůstá, aby téma článku rozpracoval v knižní studii většího rozsahu,⁸⁷ objednal si od něj pro Moravskoslezskou revui i článek k výročí prvního vystoupení Májovců⁸⁸ a sám ještě v posledním ročníku, jež řídil, uctil Nerudu jako básníka spjatého s veřejným životem národní společnosti.⁸⁹

Božena Němcová a Jan Neruda — ve znamení dvou jmen největších zdvihá Mrštík svůj kritický štít, v jejich jménu tasí i svůj polemický rapír, aby prokázal, kolik jejich obrátů, krytů a výpadů odvrhla rafinovaná šermířská škola, která se pro elegantní postoj zpronevěřila účelu zápasu. A je to Neruda, kdo figuruje, třeba nejmenován, v pozadí Mrštíkovy kritického epilogu, který na základě jeho návratu ke kulturnímu dědictví vyslovuje jeho program národní kritiky nejzřetelněji: „*Orientace v minulosti dopomůže i k orientaci v přítomnosti* (prolož. I. P.). Vyjde najevo, že nejen literatura, ale i kritika musí býti *svá*, na svých vlastních principech musí budovat a růst a pak dojde k poznání, že k ničemu se jí nehodí principy a vymoženosti kritiky přejaté, přenesené a domácí literatuře jen aplikované“. Zatím co kritika nedovedla dodnes vytvořit estetický rozbor základních děl ná-

⁸⁴ L. Quis, Jan Neruda, MSR IV (1907–08), 31, 41, 81, 127, 171, 227, 250, 306, 347; cit. místo č. 2, 44.

⁸⁵ Ibid. 353.

⁸⁶ Mrštík Quisovi, Diváky 27. II. 1908, 29 M 60, LANM. Jindy oceňuje Mrštík, že článek „psán je mladistvě a se silnou přesvědčivostí“ (26. X. 1907) a upozorňuje na jeho účinek v literární veřejnosti (9. XII. 1907 a 8. I. 1908).

⁸⁷ Mrštík Quisovi, Diváky 8. I. 1908, 29 M 60, LANM.

⁸⁸ Mrštík Quisovi, Diváky 29. VII., 6. IX. a 9. X. 1908, ibid. Quisův článek „Máj roku 1858“ pak vskutku vyšel v MSR V (1908–09), č. 4, 133–36.

⁸⁹ V. Mrštík, Neruda a Neruda, MSR VII (1910–11), č. 1, 21.

rodní literatury, o efemérních zjevech cizích existuje u nás celá literatura. „Tu je-
oč se opřít, z čeho budovat, na čem »tvořit«. V domácí literatuře k dispozici není
téměř ničeho nebo tak málo, že třeba od základu samostatně a jen ze svého ma-
teriálu budovat, tu se nedá nic vypůjčit, nic přejat, i v kritice a zvláště v kritice
třeba samostatně *tvořit* a zase *tvořit*, často i bez ohledu na to, co na jiných zá-
kladech, v jiném ovzduší a především na materiále naprosto různém od našeho,
zbudováno bylo jinde. Tak i kritika musí být česká — duchem, původem, zralostí
i praxí — a jen tak *svým* způsobem přispějeme kultuře evropské. Po svém, na
svém a — ve svém.“⁹⁰ A hledáme-li stopy Mrštíkovy návratu k realistické tradici
také v brázdě, v níž jeho hlas hloubí přímý, daleký a jasný rozběh mladé české
poesii a próze, můžeme zahlédnout aspoň jejich otisk v síle tvárného oproštění
i v konkrétnosti pohledu, jež oceňuje u Mahena, Dyka, Šrámka a Neumanna.
S jakou jistotou vystihl, že největší příslib české literatury, ohnisko jejích tvůr-
čích výbojů je v „nevykvašené dosud, třebas zdivočelé, často bezradné, ale přece
jenom iniciativní belletrii“ těchto autorů, v její „křepkosti, jiskřivé, třpytné, hý-
řivé svěžesti a nepopiratelné síle,“ v básnících, kteří „rychle opouštějí bývalé,
namnoze přejaté posice a budují už jen a jen na svém.“ A opět staví Mrštík do
středu svých výkladů velký triumvirát Neumann — Mahen — Šrámek, jehož pří-
nosem se pokusil vyznačit uměleckou orientaci publicistického orgánu svého
kritického programu, i v labutí písni své kritické konfese vykazuje „krevnatému,
bohatému talentu“ Neumannovu místo na strmých svazích, jejichž dobytí se už
sám nadočkal: „Blíží se stále sobě a nejsilnější je tenkrát, když je sobě, přírodě
a své krvi nejvěrnější.“⁹¹

Přiznání k šrámkovské a neumannovské generaci je závěrečným akordem
Mrštíkovy pokusu o zakotvení jeho podnětného kulturního programu kritickým
orgánem: v březnu 1911, necelý rok před smrtí, Mrštík z redakce Moravsko slez-
ské revue odchází a časopis, jemuž vtiskoval svérázný směr tři a půl roku, vrací
se do starých kolejí. Jeho úsilí ztroskotalo o rozehod se Skýpalou, kořenící v zá-
sadním konfliktu mezi Mrštíkovou linií listu politicky zcela nezávislého a Skýpa-
lovou snahou postavit Moravskoslezskou revui do služeb určité politické strany,
a to právě té, k níž choval Mrštík nejvíce osobní nechuti. To byl rozpor nepřeko-
natelný a právě na něm se ukázalo, jak ilusorní byl Mrštíkův předpoklad vy-
tvořit nezávislý kritický orgán z časopisu, o jehož organizaci se dělil s jinak zain-
teresovaným vydavatelem. Mrštík si příliš pozdě uvědomil, „co znamená pro list
»majetnictví« — příslušenství majitele k straně,“⁹² a omyl, kterého se dopustil,
když nevyhledal pro svůj plán „bezpečnější příležitost nežli je list, jehož majet-

⁹⁰ Z literatury VIII, MSR VI (1909—10), č. 13, 558.

⁹¹ Ibid. 556.

⁹² Mrštík Neumannovi, Diváky 1. V. 1909, P VI B 6, LANM.

níkem je otrok politické strany.⁹³ Teprve když Skýpala začal paralysovat Mrštíkovu koncepci, ohrožující jeho vlastní úmysly s listem, proškrtáváním a potlačováním Mrštíkových projevů proti politickým stranám a zejména proti straně pokrokové⁹⁴ i jejich desaveauováním články protichůdnými (redakce byla v Brně, tiskárna v Ostravě a s tou měl styk jen Skýpala), pochopil Mrštík, že zárodek zmaru přinášelo jeho plánu už samé spojení se Skýpalou.⁹⁵ Proto Mrštík nepovažoval za únosné setrvat v redakci listu, jehož majitel porušoval program redaktorův a uváděl jej dokonce v podezření z nepoctivosti,⁹⁶ a jen potřeba dovést polemiku o revisi kritiky a literatury do důsledků způsobila, že Mrštík neopustil Moravskoslezskou revui daleko dříve.⁹⁷

Mrštíkovy pochybnosti o smyslu jeho spolupráce se Skýpalou prohluboval i postup, kterým Skýpala ztěžoval mu práci i po stránce technické. Mrštík měl pro svévolné Skýpalovy škrty a zásahy do rukopisů potíže s autory, kteří předpokládali, že jde o jeho zásahy vlastní, a také nereseriosní honorářovou politikou odradil Skýpala od spolupráce i přispivatele, jejichž jméno mohlo být chloubou jeho listu. Skýpala, který od podzimu 1908 nedostával už doplatky na honorářovou kvotu od Klubu přátel umění, začal omezovat beletristickou část jen proto, aby nemusel příspěvky proplácet, protože část svoji mohl vyplňovat články bez honorářových nároků.⁹⁸ Tím ovšem znesnadňoval Mrštíkovu nábor příspěvků a udržení jejich úrovně, protože autorům, klamaným prázdnými sliby, nebylo možno zaručit pravidelnou odměnu jejich prací, poškozovaných také špatnou prací tiskárny, o kterou se Skýpala nestaral.⁹⁹ Není tedy divu, že už v druhém roce své redakce uvažuje Mrštík o rozchodu s Moravskoslezskou revuí, zejména když Skýpala na Mrštíkovy stesky ani neodpovídal a svou lhostejností mu dával ostentativně najevo, že jeho protesty respektovat nemíní.¹⁰⁰ Nelze vy-

⁹³ Mrštík Quisovi, Diváky 3. II. 1909, 29 M 60, LANM.

⁹⁴ Mrštík Holečkovi, Diváky 30. IV. 1911, 14 A 4, LANM.

⁹⁵ „Vše bylo mezi námi v pořádku, dokud jsem nezačal mrskat politiku.“ Mrštík Quisovi, Diváky 3. II. 1909, 29 M 60, LANM.

⁹⁶ „Měl jsem o důkaz víc, že jako redaktor tu žiju v jisté bezděčné lži — že hlásaje stanovisko mimo strany — sám trvám v redakci prononcovaného stranicství. Chce-li být, má-li být redakce pokrokářská — ať je, bude to aspoň upřímné, ale aby jedna ruka ničila, co dělá ruka druhá — ne, k tomu nejsme.“ Mrštík Holečkovi, Diváky 30. IV. 1911, 14 A 4, LANM.

⁹⁷ Mrštík Quisovi, Diváky 3. II. 1909 a Holečkovi, Diváky 20. II. 1909, 29 M 60 a 14 A 4, LANM.

⁹⁸ Mrštík Neumannovi, Diváky 1. V. 1909, P VI B 6, LANM.

⁹⁹ Mrštík Quisovi, Diváky 11. VI. 1908, 29 M 60, LANM.

¹⁰⁰ „Na naše dopisy a intervence vůbec neodpovídá, můžeme mu i denně psát, co musí být a co nesmí být — dělá, co sám chce,“ píše Mrštík Quisovi 14. I. 1909 (ibid.) a S. K. Neumannovi si stěžuje, že „je mu líto péra i času při stálé indolenci, která na Vaše nejnaléhavější věci ani neodpoví, to budí stud“ (1. V. 1909, P VI B 6, LANM).

loučit, že celý Skýpalův postup neměl jiného cíle než vyprovokovat Mrštíka k odchodu z redakce, aby se zbavil redaktora, který probojoval v jeho listě linii pro něho nepřipustnou. Mrštík se pokusil přimět Skýpala k ústupu od takových method několikrát zadržením materiálu pro celé číslo i ultimatem, došlo i k několika schůzkám v Ostravě, na nichž Skýpala slíbil splnit všechna Mrštíková naléhání, ale sotva ten odjel, pokračoval ve staré linii.¹⁰¹ Rozhodnutí odejít z redakce uzrávalo v Mrštíkovi, jemuž Skýpala dlužil i vysoké částky za redakční honorář, stále výrazněji¹⁰² — Mrštík sám mluvil o tom, že redigováním revue „zabil“ tři roky — až je na jaře 1911 uspíšilo otevřené porušení autorského práva bratří Mrštíků se strany Skýpalovy.¹⁰³ Už v lednu 1911 byl Mrštík rozhodnut nenapsat do revue ani řádky a počátkem března, někdy mezi 5. a 10., bratři Mrštíkové redakci konečně vypověděli.¹⁰⁴

Ale i kdyby nebylo Mrštíkových potíží se Skýpalou, zárodky neúspěchu přinášela už sama povaha jeho programu i prostředky, jakými jej Mrštík prosazoval. Útočný temperament ohnivého polemika, nerespektující žádných osvědčených, protože předem daných úvazků, přispěl sice k usměrnění budoucnosti, ale sám právě bojem o samostatné, původní, své řešení všech naléhavých problémů společenského života národního uváděl Mrštíka stále zřetelněji do izolace. Srazil jej s mnoha osobnostmi soudobého českého života politického i kulturního, z nichž některé s ním původně sympatisovaly, postavil jej do oposice proti většině sociálně kulturních proudů české společnosti a nakonec zatlačil jeho zápas do izolace, když rozdily často víc methodické než ideové odvedly od něho některé původní stoupence a jeho pokus o koncepci listu politicky nezávislého se rozbil o odpor stranicky zaangažovaného vydavatele. Nakonec se bil Mrštík na všechny strany, proti klerikálům i realistům, staročechům i sociálním demokratům, Šaldovi i Masarykovi, Moderní revui a Času a srážky osobního zabarvení leckdy nabývaly i převahy nad konfrontací názorovou. Jeho boji chyběla někdy schopnost a snad i snaha o objektivní rozlišení nepřátel, neutrálů a spojenců: byla už zmínka o tom, jak příkré osobní zaujetí proti Masarykovi strhlo jej k nereálným výpadům proti

¹⁰¹ Mrštík Quisovi, Diváky 14. I. a 20. XI. 1909 a Holečkovi, Diváky 5. IX. 1910, 29 M 60 a 14 A 4, LANM.

¹⁰² „Nebude šťastnějšího člověka nade mne, až před Skýpalou praším dveřmi a pošlu ho mezi ty, ke kterým patří sám,“ těší se Mrštík 26. I. 1911 v dopise Quisovi.

¹⁰³ Skýpala vydal ve své Lidové knihovně dvě práce bratří Mrštíků bez jejich vědomí a proti jejich výslovnému zákazu, když je předtím dal vysázet dříve, než se na ně obrátil s žádostí o svolení, při čemž „Parlament“ Al. Mrštíka byl už smluvně vázán k jinému nakladatelství. Mrštík Quisovi, Diváky 8. V. 1911, 29 M 60 a Holečkovi 30. IV. 1911, 14 A 4, LANM.

¹⁰⁴ Mrštík V. Hladíkovi 11. I. a 22. III. 1911, 13 C 12, LANM. Stručnou noticku o vystoupení bratří Mrštíků z redakce Moravskoslezské revue přinesl Skýpala v dubnovém 7. čísle listu, str. 406.

politické straně, která měla na Moravě v těch letech funkci vysloveně pokrokovou, kdežto na druhé straně mu unikaly proudy nebo zjevy, jejichž povaha po jeho zásahu otevřeně volala. Také jeho záslužný a průkopný zápas proti politickému stranicství a za nezávislé postavení a myšlenkovou samostatnost inteligence poněkud zatěžuje jednostranné hodnocení inteligence, jaké po patnácti letech bude Šalda právem stigmatizovat jako „maskovaný aristokratismus“: chápáním inteligence jako výjimečné hodnoty sociálně politické, jako společenské nadstavby znehodnocuje Mrštík funkci ostatních pokrokových sil společnosti a oslabuje i své vlastní pojetí společnosti jako celistvého a souvislého organismu.

Požadavkem revise literatury její obrodou uměním lidovým, bojem proti formalismu i návratem k realistické tradici předstihl Mrštík svou dobu o řadu desetiletí, heslem národního charakteru umění pronikl až k samým kořenům národní kultury, když však přehodnocoval vůdčí zjevy české literatury prakticky, nepodařilo se mu zachovat rovnováhu a jistotu kritického soudu vždy a všude. Tak nepochopení revolučního romantismu zaráží u ctitele Puškinova, jemuž vypadla z jeho obrazu celá tradice máchovská, který z Máchy uvádí jen to, co o něm řekl Sabina a který je ochoten přiznat Máchovi nejvyšší „zárodky budoucího básníka“;¹⁰⁵ deformace stupnice uměleckých hodnot extrémem, jaký vyvodil z vlastní objevené analýsy typisace ve venkovské realistické próze hrubým přeceněním Raisa, jehož dílo dokonce umisťuje mezi nejvyšší vrcholky českého písemnictví,¹⁰⁶ je opět typickým svědectvím výkladu nadneseného. Také nelogičnost, s jakou stoupenec estetiky ruských revolučních demokratů opírá svůj kritický program o Bělinského a jedním dechem jej aplikuje na reakčního slavjanofila Holečka, napovídá mnoho.¹⁰⁷ Nedotažení nebo přetažení kritické linie způsobil u Mrštíka mnohdy osobitý subjektivní výběr postav a problémů i příliš individuální přístup k jejich výkladu. Vnitřní neklid, jaký dovedl Mrštíka až k tragickému uzavření jeho životní cesty, podbarvuje jeho podněty neurotickým přízvukem, jako by chtěl vše dořici v jednom článku přechází z jedné souvislosti k druhé, aniž by důsledně dořešil věc první. Také mnoho osobních narážek naznačuje, že Mrštík přizpůsobuje svůj výběr snaze demonstrovat společenské,

¹⁰⁵ Z literatury VI, MSR VI (1909–10), 405. Mrštík se tu dokonce snižuje na úroveň Tomáškovu, když mluví o Máchových „výstředních stranách“, i když je to výraz přejatý.

¹⁰⁶ Raisovy postavy prý „jsou jedinými ve všech evropských literaturách (sic!) a darmo bys jim hledal rovných... Přese všechny námitky je Rais jedním z nejoriginálnějších a nejsamostatnějších našich umělců, Aleš v literatuře (sic!).“ Z literatury VII, MSR VI (1909–10), č. 12, 476–78.

¹⁰⁷ Jediným příspěvkem k rozboru kritického programu Mrštíkovy v naší literární vědě je letmý pohled M. Maralíka, Vilém Mrštík jako kritik, sborník O českou literární kritiku, Praha 1941, 141–149, kde i první pokus o kritiku zjevného nedocení nebo přecenění některých literárních zjevů v Mrštíkově podání.

národní i umělecké nepochopení a zneuznání sebe sama. Pocit ukřivdění, vyvyšování vlastní osobnosti, nájezdy proti vlastnímu nedocenění a ostouzení, výtky proti umlčování nebo mučednický komplex, jaký mu předhodil Herben, jsou často vyjádřeny v Moravskoslezské revui tak jednoznačně,¹⁰⁸ že je nemůžeme zcela vyloučit ani z výčtu inspiračních zdrojů polemických projevů Mrštíkových.

To vše jsou předpoklady, které uskutečnění Mrštíkovy programu vyhradily teprve generaci další. Nieméně jeho podněcujícím a burcujícím obrodným myšlenkám společenským i kulturním nelze upřít široký obzor a ideové promyšlení, s jakým předjímal ve formě pozoruhodně vyzrálé tolik hodnot a stanovisek, v nichž se teprve přítomnost právem smí dovolávat jeho příkladu. Jeho boj proti buržoasnímu rozkladu české společnosti, odpor k stranickému systému, celistvé chápání politiky jako součásti společenských vztahů, požadavek zkulturnění politiky, sepětí umění se životem, zápas proti formalismu, úsilí o národní kritiku, důraz na význam lidového umění, objevný návrat ke kulturnímu dědictví — to vše jsou v českém ovzduší na počátku století myšlenky nové a průkopné, které zařazují Mrštíkův pokus o vytvoření nezávislé kritické tribuny na Moravě na jedno z nejčestnějších míst v ideovém vývoji české kritiky literární i sociální a v pokrokových tradicích české kulturní historie.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Srv. na př. Maryša a hadry, MSR IV (1907—08), 315, Slovo závěrečné, ibid. 375, Tribuna, MSR V (1908—09), 276, kde Mrštík přímo doznává, že svou studii o Pisemském z r. 1908, prudce odmítnutou Šaldou, napsal především proto, aby umlčováním ruského autora aktualizoval svůj vlastní osud. V dopise Holečkovi z 20. II. 1909 (14 A 4, LANM) vymezuje přímo subjektivní poslání svých polemických bojů v Moravskoslezské revui: „... sedí člověk v té literatuře jako v kurníku. Nehnu-li se a neoženu se, slepice sedají nad hlavu a po chvílce ukápnou vždycky něco. Po letech nebyl by člověk k poznání a tak jsem do toho lavoiru zas namočil ruce. Snad bude i zdrávo trochu rozproudit krev.“ Podle těchto slov by tedy Mrštíkovy snahy o ozdravení českého veřejného života byla teprve druhotným cílem jeho polemik.

¹⁰⁹ Děkuji na tomto místě pracovníci Literárního archivu Národního musea v Praze Haně Podzemské za vzácné porozumění a obětavou pomoc ve shromažďování materiálu a umožnění mimopražského studia. Za zapůjčení tří neznámých dopisů Mrštíkových děkuji majiteli archivu K. Z. Klímy Dr. Jiřímu Klímovi. Jsem si ovšem vědom, že jsem se opíral o příliš jednostranný okruh pramenů a že tedy moje studie je nutně neúplná.